

IX JORNADES SOBRE COLÒMBIA

DE QUI ÉS LA TERRA ?

30 de novembre i 1 de desembre de 2011

Organitza

Taula Catalana per la Pau
i els Drets Humans a Colòmbia

Edita:
Taula Catalana per la Pau
i els Drets Humans a Colòmbia

Coordina:
Amaia García

Traducció:
Yannick Garcia Porres

Diseny:
Joan Luzzatti

Carrer de les Tàpies, 1-3
08001 Barcelona

Tel. +34 93 329 03 53
Fax: +34 93 442 05 05

taula-colombia@pangea.org
www.taulacolombia.org

facebook.com/taulacolombia
twitter.com/TaulaColombia

Taula Catalana per la Pau
i els Drets Humans a Colòmbia

Índex

3 PRESENTACIÓ

5 INAUGURACIÓ

6 **Manel Vila**, Ajuntament de Barcelona.

Aouatif Stitou, Agència Catalana de Cooperació al Desenvolupament,
Generalitat de Catalunya.

7 **Thai Junjpanich**, Taula Catalana per la Pau i els Drets Humans a
Colòmbia.

TAULA 1

9 QUINA POLÍTICA DE TERRES POT CONTRIBUIR A LA CONSTRUCCIÓ DE LA PAU A COLÒMBIA?

MODERA: PATRICIA SIMÓN, SUBDIRECTORA DE PERIODISMO HUMANO

10 **Absalón Machado**, director de l'Informe del PNUD de
Desenvolupament Humà 2011: Colòmbia Rural.

15 **Raquel Victorino**, representant del Ministeri d'Agricultura i
Desenvolupament Rural de Colòmbia.

24 **Marco Romero**, Director de CODHES (Consultoría para los Derechos
Humanos y el Desplazamiento).

TAULA 2

30 **QUÈ HI TENEN A DIR ELS MOVIMENTS SOCIALS COLOMBIANS?**
MODERA: PATRICIA SIMÓN, SUBDIRECTORA DE PERIODISMO HUMANO

31 **María del Socorro Pisso**, representant de FENSUAGRO (Federación
Nacional Sindical Unitaria Agropecuaria).

36 **Yamir Adolfo Conejo**, representant del CRIC (Consejo Regional
Indígena del Cauca).

43 **Misael Payares**, representant d'ASOCAB (Asociación Campesina de
Buenos Aires) – Las Pavas.

47 CLAUSURA

48 **Aouatif Stitou**, Agència Catalana de Cooperació al Desenvolupament,
Generalitat de Catalunya.

Manel Vila, Ajuntament de Barcelona.

49 **Dorys Ardila**, Taula Catalana per la Pau i els Drets Humans a Colòmbia.

PRESENTACIÓ

PRESENTACIÓ

Parlar del conflicte social i armat de Colòmbia vol dir parlar de la terra. És a dir: de la seva concentració en poques mans, de la disputa pel territori entre actors armats legals i il·legals o dels interessos de multinacionals en àrees estratègiques, a qui se'ls segueix adjudicant l'extracció dels recursos naturals de zones clau del país, sense que la gran majoria de colombians i colombianes en rebin a penes els beneficis.

I vol dir, per tant, parlar dels 4,5 milions de colombians i colombianes -col·lectius camperols, afrocolombians i indígenes fonamentalment- que, per tot això, han patit i pateixen desplaçament forçat en les dues últimes dècades.

Conscient de tot plegat, el Govern de Juan Manuel Santos va iniciar el seu mandat fent una aposta, almenys aparentment, per la devolució d'una part de la terra a les víctimes; la Llei de Víctimes i Restitució de Terres s'aprovà abans de complir un any de go-

vern. Però aquestes iniciatives conviuen amb el missatge que també el Govern Santos s'esforça a donar a la comunitat internacional: Colòmbia és un país per invertir-hi massivament, que està a punt d'entrar en una era de postconflicte. El resultat és que es manté el *despojo* de terres i el model territorial que ofereix el govern sembla únicament ajustat als requeriments del capital, majoritàriament estranger.

És necessària una nova política de terres a Colòmbia: en això tots els sectors hi estan d'acord. Però si el context social i de drets humans al país no canvia -tal com denuncien amb insistència els organismes de DDHH colombians i internacionals- té sentit, implementar-la sense més? Hi ha interessos que segueixen tenint lligat al Govern de peus i mans i que impedeixen una veritable reforma agrària? Quins són? Com una bona política de terres podria contribuir a la construcció de la pau a Colòmbia? Quin paper hi tindria la comunitat internacional?

Aquestes i altres propostes, aquests i altres reptes en matèria de terra i territori a Colòmbia, van ser analitzades en aquestes IX Jornades sobre Colòmbia de la Taula Catalana per la Pau i els Drets Humans a Colòmbia.

INAUGURACIÓ

MANEL VILA

Ajuntament de Barcelona

Bona tarda a tots i a totes. Primer de tot, vull agrair la invitació; ja són les novenes jornades de la Taula per la Pau i els Drets Humans a Colòmbia, i és important recordar l'esforç col·lectiu que suposa organitzar-les. També vull subratllar la importància que una experiència com la Taula faci deu anys que funciona. Un espai on representants diversos de la societat catalana mostren el seu compromís amb la pau i les relacions internacionals i la cooperació. Val a dir que en Joaquim Llimona s'havia compromès a inaugurar les jornades, però per motius d'agenda no ha pogut venir.

Feia dos anys que no venia a les jornades, però personalment les jornades de fa tres anys, quan vam presentar la Piedad Córdoba al Saló de Cent, van ser unes jornades que difícilment podrem oblidar tota la gent que ens dediquem a aquests temes.

Us desitjo molta sort i molt bona feina per aquestes jornades. Des de l'Ajuntament de Barcelona volem que sapigueu tots els que veniu de Colòmbia i els colombians i colombianes que viviu entre nosaltres,

que seguim des de sempre en aquesta ciutat el que passa al vostre país, que seguim amb molt d'interès i estima tots els canvis que s'hi van produint.

En aquestes jornades parlem de víctimes i de restitució de terres. Des de Catalunya seguim de molt a prop el procés colombià i estem expectants de totes les transformacions que es produeixen al país. Als que venim del municipalisme ens agrada recordar que molts dels canvis més importants que s'han donat a Colòmbia en els darrers anys són fruit de la Constitució de 1991, que va modificar de manera substancial les relacions de poder entre administracions, cosa que va atorgar molt més poder als municipis i a les governacions. En algunes d'aquestes alcaldies, hi han governat coalicions i partits que han protagonitzat canvis clau en la societat colombiana.

Barcelona té una relació especial amb diverses ciutats colombianes, però especialment amb Medellín, ja que totes dues ciutats fa anys que estan agermanades. Per als que sou mig païses, voldria informar-vos que demà al Cerro de Moravia s'inaugura la famosa cancha. És molt especial per a nosaltres veure enllestit per fi el poliesportiu del Cerro de Moravia. És una pista poliesportiva construïda on

abans hi havia un abocador. Avui aquest abocador estaria situat dins de la ciutat, cosa que provocaria tots els problemes de salut pública que podeu imaginar-vos. Aquesta experiència ha estat enriquidora des de molts angles. Penseu que a les comunitats que viuen al Cerro se'ls va passar un documental sobre barraques a Barcelona on s'explica la vivència de la ciutat durant l'aixecament dels darrers barris de barraques, experiència que per a nosaltres no és tan llunyana. El 1991 es va aixecar el darrer barri de barraques de Barcelona. El poliesportiu i el documental ens ensenyen, tant als ciutadans i les ciutadanes de Medellín com als barcelonins i barcelonines, com en són de transformables les ciutats. Demà s'inaugura, i és molt satisfactori comprovar aquesta relació especial entre Barcelona i Medellín.

Convé explicar que per a nosaltres la relació de cooperació no és unilateral; és bilateral o, per a nosaltres, no té sentit. Nosaltres no tenim assumit el paper de donants ni el volem assumir. La ciutat no és una ciutat donant, sinó que ens uneix una relació d'aprenentatges d'anada i tornada, d'experiències mútues i millores mútues. Hi ha un llibre cabdal per nosaltres sobre cooperació a Colòmbia que explica les millors experiències en cooperació internacional,

titulat *Aprender de Colombia*. Aquesta és la idea que sempre hem volgut cuidar.

Un darrer missatge: parlarem en aquestes jornades de víctimes i de restitució de terres. Voldria recordar que no som un país que pugui donar gaire exemple ni grans lliçons en matèria de memòria històrica, restitució de memòria ni acompanyament de les víctimes. Jo mateix em poso com a exemple d'aquest fracàs col·lectiu: no sé on tinc el meu avi enterrat. És per això que voldria dir sobretot a les persones que veniu de Colòmbia que aquest no és un estat que es pugui sentir orgullós del tractament que ha dispensat a les víctimes del passat.

Bones jornades i bon futur. Ens veurem durant les conclusions de les Jornades.

THAI JUNGPANICH

Taula Catalana per la Pau i els Drets Humans a Colòmbia

En primer lloc, volia agrair la vostra presència, la presència tant de públic com de participants, en especial a aquelles persones que han vingut de lluny. També m'agradaria agrair la feina feta per les persones que m'acompanyen en aquesta taula inaugural de les novenes jornades de la Taula Catalana per Colòmbia. Concretament, al senyor Manel Vila representant de l'Ajuntament de Barcelona i a la senyora Aouatif Stitou, representant de l'Agència Catalana de Cooperació per al Desenvolupament.

Les jornades d'enguany les hem volgut dedicar al problema de la terra a Colòmbia sense perdre de vista que, en realitat, és una problemàtica mundial que afecta milions de persones. Fa dos mesos, d'Oxfam –Intermón Oxfam a Espanya– va publicar l'informe *Terra i poder*, on s'analitza el fenomen de la compra massiva de terres que es constata des de 2002 a les regions més empobrides del món. En concret, des d'aquest any s'han venut o arrendat 227 milions d'hectàrees de terra, la majoria a inver-

sors internacionals. Aquests acords estan enfocats a produir aliments i biocombustibles per als mercats internacionals. També, per exemple, per a accés a recursos naturals o explotacions turístiques. Aquesta compra massiva de terra per part d'empreses està produint el que s'anomena «acaparament de terres». Aquest terme es refereix a les adquisicions de terra que s'han produït sota alguna de les circumstàncies següents:

- Violacions dels drets humans
- Adquisició sense el consentiment lliure, previ i informat dels usuaris de la terra afectats. En el cas colombià, seria el cas dels pobles indígenes o les comunitats afrocolombianes.
- Manca de contractes transparents amb compromisos clars sobre la distribució dels beneficis.
- Elusió de responsabilitats sobre impactes socials, econòmics o ambientals per a la zona.

En aquest informe, i les jornades que ens ocupen, volem entendre l'impacte que l'acaparament de terres té en la vida dels usuaris d'aquestes terres.

Les legislacions d'aquests països solen tenir molts buits en aquesta matèria, però fins i tot en el cas en què existeixen lleis que donen suport als drets dels camperols, el sistema no acostuma a funcionar a favor seu. L'asimetria de poder entre els camperols i les corporacions internacionals és tan gran que difícilment poden fer valer els seus drets.

A més de la legalitat dels processos, cal anar una mica més enllà i plantejar-se com fem que les inversions d'empreses estrangeres millorin la vida de les persones, més enllà de les dades macroeconòmiques. Com farem per garantir la biodiversitat dels territoris? És veritat que, a més inversió, més prosperitat per a les comunitats? I per a les persones?

En aquest escenari, Colòmbia és un dels països més desiguals pel que fa a l'accés a la terra. A més, al país existeix un conflicte armat i una violació permanent dels drets humans que han de ser tinguts en compte, en especial quan parlem de terra i territori. I també cal remarcar que el concepte de territori, ja que de vegades ens quedem amb la idea de la terra com un tros, una petita part, quan en realitat és molt més que això. Si preguntem als pobles indígenes o a les comunitats afrocolombianes què és per a ells la ter-

ra, coneixerem la biodiversitat cultural que existeix i les diferents concepcions que es tenen del territori i de l'espai que hi ocupem.

La bona notícia a Colòmbia és que per fi el tema de la terra torna a aparèixer a l'agenda pública i es treballa des de diferents àmbits per aportar idees sobre quina mena de desenvolupament rural es vol per al país. És important poder parlar del futur, però voldria recalcar la importància de no perdre la memòria del passat; cal poder mirar enrere i observar aquest país avui, on existeixen més de 4 milions de persones que van ser forçosament desplaçades de les seves terres. És fonamental recordar que hi ha entre 7 i 8 milions d'hectàrees en situació de despulla (despojo) o abandonades forçosament. Amb la recent Llei de víctimes i de restitució de terres, s'ha dut a terme un avenç en els drets de les víctimes, per bé que del tot insuficient. Ens seguim preguntant si és possible parlar de restitució de terres sense que el conflicte armat estigui resolt. Quines garanties podem donar a les víctimes? Només aquest any, 52 líders de restitució de terres assassinats han estat assassinats. És possible parlar de retorn i activació de l'economia rural quan no és possible garantir uns mínims de seguretat? No són preguntes senzilles, però no per

això s'han de quedar sense resposta, i encara menys si volem que les decisions que es prenguin respecte al desenvolupament rural i humà del país siguin viables. És cert que el passat no ens pot paraitzar, però és necessari poder conèixer quines van ser les estructures que van fomentar la usurpació de milions d'hectàrees i saber si han estat eliminades per poder garantir que no es repetirà.

Per tots aquests motius a la Taula hem treballat tot l'any en l'organització d'aquestes jornades. Pensem que des de l'anàlisi, la reflexió i el diàleg és com es poden fer bones aportacions, sempre amb una pluralitat d'opinions i respectant les visions contràries. I m'atreviria a dir que un espai de concertació com la Taula, únic a escala europea, on col·laboren organitzacions socials, l'acadèmia i l'Administració Pública per un objectiu comú, és un exemple en la gestió de posicions i interessos diferents.

En aquestes jornades, l'acte públic principal de la Taula, us volem animar a preguntar-vos: Com es veu Colòmbia afectada per la problemàtica mundial de l'acaparament de terres? Tenint en compte l'existència d'un conflicte armat i la permanent violació de drets humans, com ens assegurem que a través d'aquestes inversions en megaprojectes o empreses no es fomenta la violació dels drets humans? Pot una bona política de terres contribuir a la pau a Colòmbia? Quin paper hi jugarà la comunitat internacional? Tot plegat, sense perdre de vista el més

important: com afectarà les persones aquesta nova política?

Per acabar, us animo que participeu en aquestes jornades i desitjo que siguin dos dies de construcció de propostes per continuar treballant per la Colòmbia que tots i totes somiem.

Moltes gràcies.

TAULA 1

QUINA POLÍTICA DE TERRES POT CONTRIBUÏR A LA CONSTRUCCIÓ DE LA PAU A COLÒMBIA?

Absalon Machado

Director de l'Informe del PNUD de Desenvolupament Humà 2011:
"Colòmbia rural, raons per a l'esperança".

FITES I FRACASSOS DE LES INICIATIVES DEL GOVERN DE SANTOS EN MATÈRIA DE RESTITUCIÓ DE TERRES DES D'UNA PERSPECTIVA DE CONSTRUCCIÓ DE LA PAU A COLÒMBIA

És prematur parlar de fites i fracassos en la restitució de terres quan la Llei de víctimes es troba en procés de reglamentació i tan sols començarà a aplicar-se de debò el 2012. Ara bé, els projectes pilots de restitució duts a terme prèviament a l'expedició de la llei van mostrar les grans dificultats que aquest procés comporta: inseguretats per a les víctimes que aconseguixin la restitució, precarietat institucional per atendre les demandes, especialment a les regions i localitats, debilitat de les organitzacions socials, poca experiència en la gestió de processos tan complexos com el d'efectuar la restitució de terres durant el conflicte, així com el retard en l'expedició de la Llei de desenvolupament rural i de la Política Integral de Terres. Aquests instruments serien un complement del procés de restitució amb l'objectiu d'asso-

La Reforma Rural Transformadora és una aposta pel món rural, amb el convenciment que la solució del conflicte colombià i la reorientació del seu model de desenvolupament es fonamenten en el sector rural, una nova visió del món rural i les persones com a protagonista del desenvolupament.

lir l'estabilitat econòmica i social de les comunitats camperoles. De la mateixa manera, les comunitats no confien prou en les autoritats encarregades de proporcionar seguretat als ciutadans.

Cal indicar, però, que el govern del president Santos ha obert la discussió i el debat sobre el tema de terres i la despulla per mitjans violents. Aquest és un avenç significatiu, ja que fa vora vint i cinc anys que Colòmbia havia abandonat el debat i la reflexió sobre el problema rural. A més, les instàncies governamentals es van mostrar impermeables davant de les denúncies de les víctimes i dels mitjans de comunicació. El resultat de tot plegat ha estat que la societat colombiana, a instància dels governs, va invisibilitzar el problema de la despulla de terres com si el fenomen no existís. Es va arribar a l'extrem que els dos governs anteriors desconeixien el conflicte armat intern i l'existència del desplaçament forçós (els desplaçats eren migrants).

Per descomptat, aquesta obertura genera grans expectatives sobre la restitució de terres, procés que en el fons no modifica l'estructura de la tinença de la terra, perquè posa la mirada en els efectes del conflicte i no en les seves causes. Tot i així, però, és un pas endavant que necessita complementar-se i integrar-se en una política nacional de desenvolupament rural i en les decisions sobre l'establiment d'un sistema efectiu de regulació i d'administració dels drets de la propietat, l'accés i l'ús de les terres.

L'atenció que l'actual govern presta al problema de les terres i la despulla és també una bona oportunitat perquè el país i tots els actors socials i públics tinguin una altra visió sobre el sector rural que superi els conceptes tradicionals que ens diuen que el món rural representa «la resta» de la població, la que no viu als nuclis urbans. L'Informe nacional de desenvolupament humà de 2011 del PNUD (INDH 2011), anomenat Colòmbia rural, razones para la esperanza, ha construït un índex del món rural a escala municipal que combina la densitat demogràfica amb les distàncies entre municipis i amb nuclis poblats de més de 100.000 habitants. L'índex es constitueix en element clau per avançar en la concepció del món rural com una realitat integrada amb la urbanitat, que va més enllà de la simple producció agropecuària o de l'ús dels recursos naturals.

L'índex del món rural considera el municipi la unitat mínima de planificació i suggereix la necessitat d'un enfocament territorial per al desenvolupament rural. Permet classificar els municipis en més rurals o més urbans i precisa que la població rural és del 32%, en comptes del 25%, tal com conclou el cens de població. El debat i la reflexió sobre la restitució de terres i la reparació a les víctimes del conflicte s'ha de complementar amb aquesta noves visions del fet rural, ja que permeten que les oportunitats per a les víctimes d'usurpació de la terra, com la possibilitat que les famílies rurals trobin una estabilitat social i econòmica, puguin realitzar-se en un món rural

integrat amb l'urbà, on l'única opció no sigui l'explotació de la terra. És cert que tal vegada és aquesta la via més senzilla per als camperols que tornen al camp, però no hauria de ser l'única.

REPTES I PROPOSTES ALTERNATIVES PER TRANSFORMAR EL CONFLICTE DE LA TERRA EN UNA PAU DURADORA

Val a dir que Colòmbia pateix un conflicte rural que consta de tres grans instàncies, tal com ho proposa l'INDH 2011: el deute social i polític que té l'Estat i la societat amb el sector rural, deute fins ara irresolt; els conflictes per la terra, i el conflicte armat intern que va del bracet del narcotràfic. Aquestes tres instàncies estan relacionades de manera complexa i segons els àmbits territorials on actuen.

Colòmbia té cinc tipologies de conflictes relatius a la terra: a) l'històric entre pagesos i terratinents, b) el dels indígenes en la seva lluita per la terra i el territori, c) el de les comunitats afrocolombianes pel reconeixement i la defensa dels seus drets comunitaris i l'usdefruit que volen fer dels seus territoris, d) el dels petits i mitjans propietaris, posseïdors, ocupants i tenedors de terres amb els grans inversors, tant si són nacionals com estrangers, per l'accés a la terra i la defensa dels seus drets i dels territoris on habiten, i e) el conflicte entre els qui usurpen les terres (actors armats il·legals, amb aliances amb elits regionals i, sovint, amb agents

institucionals i polítics) i les víctimes d'aquesta despulla (la pagesia en general). Aquestes cinc tipologies de conflicte es relacionaran d'una o altra manera, se superposen als territoris i generen un conflicte de més gran complexitat, encara que tots tenen en comú la lluita per l'accés a la terra i la defensa dels drets de propietat i dels territoris.

Al conflicte colombià la terra s'ha convertit en un instrument de guerra en la mesura que la seva apropiació per vies violentes i il·legals facilita el control de territoris i de població amb finalitats que no són ni la producció ni l'acompliment de la funció social de la propietat que estipula la Constitució nacional. S'acumula terra per facilitar altres negocis il·lícits, per invertir sense pagar impostos, per reservar-la per a projectes futurs, per dominar les poblacions, per socialitzar o legalitzar activitats il·lícites amb el reconeixement jurídic del dret a la propietat, per a fins bèl·lics, etc.

Així doncs, solucionant el conflicte per la terra no n'hi ha prou per aconseguir la pau. És una condició necessària, però no suficient, com apunta l'INDH 2011. Si es resol el conflicte de la terra, queda pendent el pagament del deute social i polític i la solució del conflicte armat intern. La solució del problema agrari és clau en la cerca de la pau, però no la garanteix, ja que, en el conflicte armat intern contemporani, el conflicte per la terra no és ni la raó de ser ni la causa.

Colòmbia no té tradició en la solució de conflictes per la terra. A excepció potser dels intents fets durant els anys trenta del segle passat amb la Llei 200, de 1936, i la curta aplicació de la Llei 135, de 1961, de la reforma agrària, les institucions públiques no han dissenyat mecanismes per a la solució de conflictes de la terra. Les comunitats han fet més en aquest sentit que el mateix Estat, atès que han trobat espais, com ara taules de treball, acords i altres instàncies, per resoldre conflictes menors sense la participació de l'Estat.

No ho té fàcil la societat colombiana i l'Estat en la solució simultània d'aquests conflictes. I és que la restitució de terres als qui els les han usurpat és un element dins d'un conjunt ampli i complex de processos per apropar-se a la pau. Una de les apostes necessàries per assolir la pau és desballestar els factors que condueixen a la usurpació violenta i il·legal de terres, i lluitar contra els agents econòmics que esperonen l'acumulació i l'avidesa de terres, no els camperols, indígenes o afros. Això demana una gran voluntat i decisió política, així com el compromís que el país sabrà afrontar els costos relacionats amb aquestes decisions.

No hem d'oblidar que el problema de les terres a Colòmbia és d'una gran complexitat, i resoldre'l passa per un compromís a llarg termini que ha d'anar del bracet de polítiques encaminades a assolir la pau. El problema de les terres es fonamenta en els aspectes següents:

- a) Una important desigualtat en l'accés a la terra. L'índex Gini de terres és de 0,87, un dels més alts del món, igual que al Brasil. Aquesta acumulació de terres en mans de poques persones (l'1,15% dels propietaris acaparen el 52% de la terra, mentre que el 93% de petits propietaris i minifundistes només en té el 29,6%) és un procés històric, consolidat en el marc del conflicte actual i sostingut per unes polítiques públiques que no s'han plantejat modificar la tinència de la terra com a estructura desigual i conflictiva.
- b) La informalitat de més del 40% dels drets de propietat de camperols, posseïdors i ocupants de terres. Aquesta informalitat no els permet accedir al crèdit, a l'assistència tècnica, ni tampoc a molts dels subsidis que ofereix l'Estat que exigeixen presentar títols de propietat. En aquest sector de la pagesia no se senten ciutadans de ple dret. Les polítiques de formalització de la propietat que ha endegat el govern actual estan ben encaminades en la línia de reconèixer els drets de propietat legítimament adquirits.
- c) La interferència en l'estructura de la tinència de la terra generada per actors armats il·legals, el narcotràfic, i agents econòmics i polítics que actuen en la il·legalitat, procés que genera usurpació, desallotjaments i abandonament de les terres. Es calcula que són 6,5 milions les hectàrees de terra usurpades i abandonades. L'Estat mateix ha patit usurpació de terres ermes per part d'aquests actors. Els mètodes d'usurpació són múltiples i el país amb prou feines comença a conèixer una realitat que està en funcionament des de mitjan dècada dels vuitanta del segle passat.
- d) La terra és font de poder polític, d'acumulació de rendes i d'especulació, però també permet tributar poc. Això és un factor d'endarreriment, com ho és el mal ús de la terra, perquè amb la ramaderia extensiva se'n fa un ús excessiu, mentre que les que tenen un potencial agrícola i forestal s'infrutilitzen.
- e) El mercat de terres és imperfecte i acusa diverses falles: manca d'informació sobre quins són els propietaris i posseïdors, sense un sistema d'informació de preus i mercats d'accés lliure, sense transparència en les transaccions, interferit per actors armats que defineixen els preus i qui compra o ven en moltes regions. A més, distorsionen els preus, fan que s'endarrereixi l'actualització dels valors cadastrals, s'efectuen pagaments mínims i baixos en els impostos predials i no es disposa d'autoritats eficients per a la regulació dels drets de propietat (oficines de registre d'instruments públics, jutges, autoritats policials). La concentració excessiva de la propietat no permet el funcionament del mercat de terres, ja que està controlada per poques persones.

- f) Unes institucions febles a l'hora de regular i defensar els drets de propietat i l'ús adequat dels recursos. També cal atendre les necessitats dels propietaris que exploten les seves terres en compliment de la funció social de la propietat.
- g) Finalment, el desconeixement de la pagesia en tant que actor social de drets ple no permet avançar en la construcció i el desenvolupament de la democràcia en el sector rural. S'ha dit ben clar que la democràcia a Colòmbia serà amb els camperols o no serà. I la democràcia econòmica i social comença amb l'accés equitatiu a la terra i altres béns públics que permeten explotar-la de manera adequada; és a dir, amb una inclusió social i política de la pagesia (homes i dones) integrada en la política pública.

COM GARANTIR EL DRET DE PROPIETAT DE LES COMUNITATS DAVANT DE LA «LOCOMOTORA AGRÍCOLA I MINERA»?

En aquest cas. la regulació i el respecte de la consulta prèvia són fonamentals. Ara mateix no s'actua adequadament: els inversors entren als territoris sense efectuar aquesta consulta, amb la qual cosa es vulneren els drets de les comunitats, i l'Estat no té manera de fer-la respectar. Aquest buit s'ha d'omplir per tal d'evitar que es generin conflictes i es destru-

eixin recursos naturals existents per part de les grans empreses i els projectes. La participació de les comunitats en el desenvolupament d'aquests projectes, si s'escau, ha de ser el resultat d'unes consultes i uns acords supervisats per l'Estat.

Aquesta consulta l'estableixen constitucionalment els indígenes i els afrocolombians, però no la pàgesia, que a diferència dels col·lectius anteriors no està organitzada en comunitats. Entre ells hi ha una desigualtat que les institucions públiques haurien d'afrontar cercant mecanismes semblants que permetin als camperols expressar les seves opinions i manifestar-se quan considerin que els projectes miners o d'explotació agrícola, forestal, de biocombustibles o d'altres menes afecten els seus territoris i les seves possibilitats de vida i desenvolupament, així com els seus drets de propietat i de permanència al territori.

També cal avançar en l'ordenament territorial per delimitar clarament els espais aptes per al desenvolupament dels diferents projectes productius. D'aquesta manera s'aconseguiria donar més garanties per preservar i defensar els drets de les comunitats i de la classe agrícola. Aquest ordenament es du a terme amb la participació de la gent, amb el seu consentiment i el respecte als seus plans de vida. L'actualització de normes i d'acords per a l'explotació dels recursos n'és una part fonamental. L'ordenament del territori inclou la delimitació de zones de

reserva camperola i de desenvolupament empresarial (només en zones on les terres predominantment siguin ermes), a més de les existents (parcs nacionals, ermassos, zones de reserva forestal, etc.), a més del respecte i l'aplicació dels plans d'ordenament dels municipis (POT). Si aquest ordenament del territori es fa de manera adequada i concertada, el respecte dels drets de propietat pot tenir més garanties.

Més enllà d'aquests problemes, convé cridar l'atenció sobre el conflicte macroeconòmic que la reprimarització de l'economia planteja amb l'explotació d'hidrocarburs, la mineria i els biocombustibles. Aquest procés pot conduir fàcilment a la «maledicció dels recursos naturals», o sigui, al creixement amb la destrucció dels recursos, la generació d'activitats extractives, la remissió de les utilitats de negocis a l'exterior sense cap benefici per als pobladors rurals i la generació de nous conflictes, a més de l'apreciació de la moneda nacional, que estimula més les importacions i afecta el sector industrial i agrícola. Els conflictes que pot generar la mineria a Colòmbia, atès com es du a terme (extractiva, destructora de recursos, sense reinversió en els altres projectes productius del país i sense respectar cap consulta prèvia), poden superar fàcilment els conflictes de la terra, que són prou nombrosos i complexos.

Així doncs, part de la discussió passa per reflexionar sobre el model de desenvolupament miner que demana el país, vista la seva situació de conflicte i el

problema de les terres. El país necessita aprofitar la conjuntura per analitzar quin és el model miner més convenient en termes econòmics, socials, polítics i ambientals, i en especial de desenvolupament humà. El model actual és inadequat i les institucions existents per regular-lo són del tot insuficients.

Per definir aquest model ens caldrà recórrer a l'experiència internacional. Hi ha models d'èxit i virtuoses en la mineria que convé que el país conegui. Una via possible és la mineria a petita i mitjana escala, al costat de la gran mineria, degudament regulada, vigilada i sense incentius perversos.

I tal com es planteja a l'INDH 2011, per assolir la pau i la solució dels problemes rurals i de la terra és convenient i necessari aplicar la idea d'un gir envers un model de més Estat al mercat i menys mercat a l'Estat, que al seu torn disposi de més societat dins l'Estat.

COM ES GARANTEIX LA DEFENSA DEL DRET A LA TERRA DELS PAGESOS, ELS INDÍGENES O LES COMUNITATS AFROS?

No existeix cap fórmula ni via única que doni resposta a aquest interrogant. Són diverses les mesures que l'Estat pot endegar de manera simultània sobre la base d'una anàlisi correcta, entre les quals:

- Enfortir les institucions públiques i privades a tots els nivells.
- Difondre els coneixements adequats entre les comunitats i les organitzacions. Fer pedagogia de les normes i socialitzar-les a tots els nivells perquè els pobladors rurals coneguin correctament quins són els seus drets, com fer-los respectar i davant de qui.
- Reforçar, desenvolupar i reconèixer les organitzacions socials i les seves diferents relacions i acords, perquè és indispensable per guanyar confiança i augmentar les capacitats d'acció i de reflexió. En aquest sentit, l'articulació de les organitzacions socials amb l'acadèmia és clau, com també ho és la formació de lideratges renovats.
- En el cas de la terra a Colòmbia, caldria fer una revisió a consciència de la legalitat dels títols, per zones i amb una metodologia eficaç i ràpida. En aquest procés les comunitats i les organitzacions camperoles poden aportar-hi d'allò més.
- Enfortir els mecanismes de seguretat de la gent, dels líders i de les organitzacions. És indispensable que guanyin confiança en les institucions de la força pública. És urgent depurar aquests organismes d'elements oportunistes i indesitjables. Així mateix, capacitar més els membres de la força pública i els funcionaris públics en

matèria de drets humans i el problema de la terra i la usurpació forma part de l'agenda de defensa dels drets de la propietat.

- Respectar la consulta prèvia.
- Desactivar els mecanismes que comporten la usurpació de terres i protegeixen els qui emparen l'avidesa de rendes i de terres.
- Reforçar les notaries i oficines de registre d'instruments públics, i abaixar els costos de transacció per legalitzar els títols dels petits propietaris. Tot plegat, acompanyat per programes de formació dels drets de la propietat.
- Enfortir els òrgans de control, com ara la Procuradoria i la Defensoria del Poble, ajuda també a defensar els drets de propietat.

Una reforma rural transformadora

Com a plantejament general, la solució dels problemes agraris, entre ells el de les terres i la restitució, passa per una visió més global de la societat rural d'avui. Per això l'INDH 2011 recomana una política integral i una aposta a llarg termini per tal d'eliminar els factors estructurals que han conservat un ordre social rural injust i immodificable en els darrers cinquanta anys a Colòmbia. Un ordre sostingut per

una persistència política o el control dels electors a escala municipal per part de les elits polítiques i econòmiques. Aquesta persistència, a mesura que augmenta en intensitat, es tradueix en un menor benestar.

La proposta de l'INDH 2011 és una *reforma rural transformadora* que vagi més enllà del problema de les terres. Consta de quatre pilars bàsics que actuen de manera simultània i interrelacionada: la seguretat humana, el desenvolupament rural, una política integral de terres i el desenvolupament institucional. Aquesta reforma és un compromís de tot l'Estat, no només del Ministeri d'Agricultura i Desenvolupament Rural, sinó també de tota la societat, no únicament de la rural.

La reforma rural transformadora és una aposta pel món rural, amb el convenciment que la solució del conflicte colombià i la reorientació del seu model de desenvolupament es fonamenten en el sector rural, una nova visió del món rural i les persones com a protagonista del desenvolupament. Colòmbia no pot continuar modernitzant-se sense resoldre el seu problema agrari; si segueix així, només aconseguirà aprofundir la desigualtat, el conflicte i la pobresa.

La reforma rural transformadora és un referent per a la reflexió i la construcció de propostes que busquin solucionar problemes crítics de la societat rural en les seves relacions amb la societat urbana. També

serveix per reorientar el model de desenvolupament rural, que es considera un fracàs atesos els seus resultats. No és una recepta d'una sola via, sinó que implica una actitud diferent de l'Estat i de la societat civil davant del fet rural, que sigui considerat estratègic per al desenvolupament, i el reconeixement de la pagesia com a actor social de drets ple.

Raquel Victorino

Projecte Protecció de Terres i Patrimoni
Unitat Administrativa Especial per a la Gestió de la Restitució de Terres
Ministeri d'Agricultura i Desenvolupament Rural de Colòmbia

RESTITUCIÓ DE LES TERRES I ELS TERRITORIS: L'APOSTA PER LA REPARACIÓ I LA PROSPERITAT

Introducció:

El darrer 11 de juny de 2011 es va aprovar la Llei 1448, de 2012, més coneguda com a Llei de víctimes. Aquesta llei és una iniciativa governamental que respon al clamor de la societat colombiana per avançar en un procés històric de reparació a les víctimes del conflicte armat colombià. A més, la llei presenta una passa endavant fonamental cap a la superació d'un *statu quo* profundament inconstitucional i el restabliment dels drets de la població víctima del desplaçament forçós.

La citada llei s'ha dotat de dos eixos principals: la reparació a les víctimes d'una diversitat de delictes i la restitució de terres i territoris a persones i comunitats ètniques víctimes de l'abandonament i la usurpació. Aquesta iniciativa històrica sense precedents suposa la possibilitat d'avançar cap a

A més, la llei presenta una passa endavant fonamental cap a la superació d'un *statu quo* profundament inconstitucional i el restabliment dels drets de la població víctima del desplaçament forçós.

una reconciliació nacional. La reconstrucció dels territoris i l'activació del sector rural, en paraules del president Santos, representa una «revolució agrària, una revolució en l'esperit de la gent, s'inserix en el procés de sanar ferides, de reconciliar-nos entre els colombians i de donar al desposseït una oportunitat i, sobretot al desplaçat per la violència, restituir-li les terres perquè puguin tornar a viure dignament».¹

No obstant això, aquesta aposta per la reparació i la pau del país, a més de voluntat política exigeix importants recursos humans, tècnics i monetaris que avui s'estan posant en marxa per assolir les fites desitjades. Existeixen altres factors fonamentals per a l'èxit del procés, com per exemple, els diferents papers que pot jugar la comunitat internacional: l'observació, l'acompanyament o la cooperació per a l'execució i la sostenibilitat de tot el procés.

En aquest context, la invitació de la Taula Catalana perquè presentem la nostra política de restitució i de formalització a les víctimes de l'abandonament i la usurpació de terres és molt ben rebuda. El govern colombià vol endegar aquest procés amb la màxima transparència possible i, alhora, crear totes les aliances que serveixin per consolidar i enfortir el procés de reparació a les víctimes.

¹ Declaracions del president Santos durant la inauguració de l'Oficina de la Unitat de Restitució de Terres. 12 de gener de 2012, Montería.

Així doncs, agraïm la participació i interès de la comunitat catalana en els assumptes humanitaris del país i, en especial, expresseu la nostra gratitud a totes les institucions i les entitats que formen part de la Taula per la seva invitació. Esperem que aquesta ponència il·lustri suficientment la natura de la política de restitució que tot just comença, així com la seva aplicació.

El document que presentem aquí recull el desplegament i l'aplicació de les iniciatives derivades de la Llei de víctimes pel que fa a la restitució de terres durant el segon semestre de 2011. Igualment enumera algunes experiències anteriors a l'entrada en vigor de la Llei 1448, així com altres iniciatives que pretén avançar el govern en matèria de terres a fi de fer sostenible aquesta restitució.

POSADA EN FUNCIONAMENT DE LA RESTITUCIÓ DE TERRES. LLEI 1448

1. Antecedents:

L'elaboració del capítol de restitució de terres incorporat a la Llei va ser precedida per diversos estudis tècnics que van orientar la formulació d'objectius del govern, com també els instruments jurídics utilitzats.

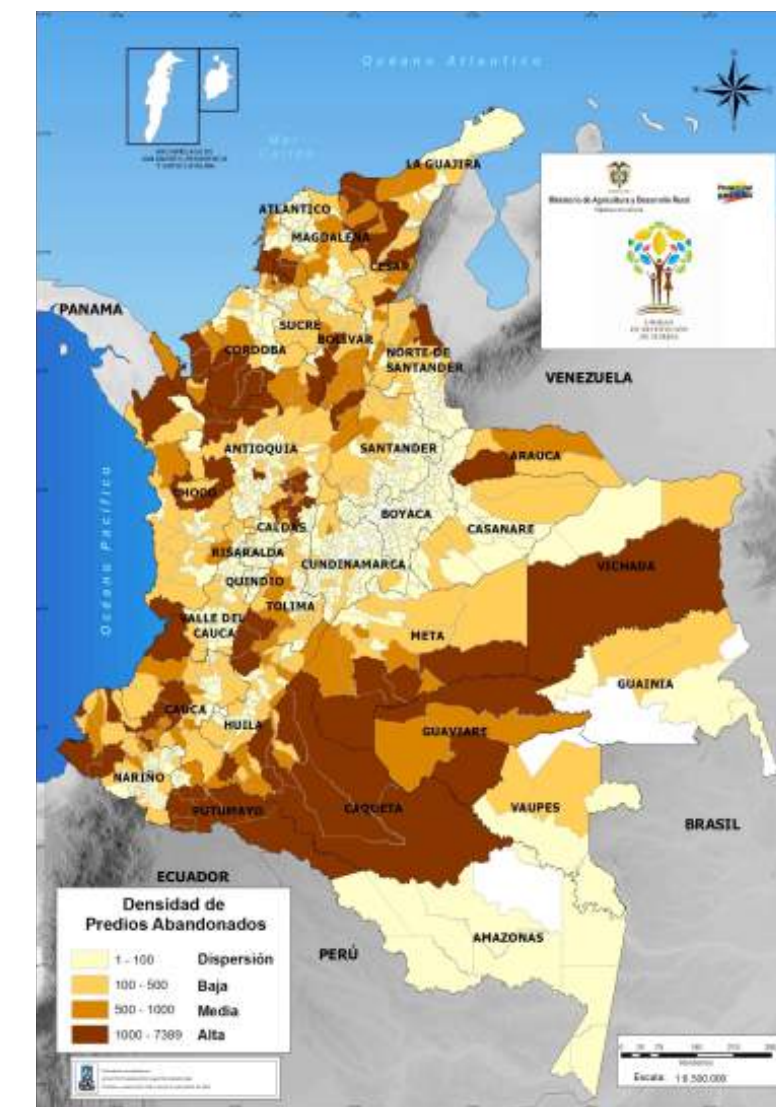
Càlcul de terres abandonades i probablement usurpades

En el marc del Projecte Protecció de Terres i Patrimoni de la Població Desplaçada (PPTP) d'Acció Social i Ministeri d'Agricultura i Desenvolupament Rural, es van dur a terme un seguit d'estudis tècnics amb dues instàncies oficials que contenien informació sobre el desplaçament forçós i l'abandonament de terres: el Registre Únic de Població Desplaçada (RUPD) i el Registre Únic de Predis i Territoris Abandonats (RUPTA). Els resultats de l'extracció i la revisió exhaustiva de les dades van ser els següents:

- Identificació de 360.000 casos d'abandonament i de possible despulla registrat a les bases de dades.
- Segons la tendència del RUPTA, probablement:
 - Es restituiran pels volts de 270.000 predis a propietaris, posseïdors i ocupants.
 - Es compensaran aproximadament uns 30.000 camperols que demostrin bona fe.
 - Es creu que encara hi ha 60.000 casos no coberts per la Llei 1448 (tenedors i predis de zones no adjudicables).

A més, es va analitzar geogràficament la distribució d'aquestes xifres a fi de determinar les zones del país més afectades pel fenomen. Aquesta anàlisi, juntament amb l'estudi de les condicions actuals de seguretat, permet determinar la gradualitat i progressió

amb què es podrà avançar en el desplegament de la restitució.

El mapa següent fa palesa en tons foscos l'afectació de l'abandonament i la usurpació de terres. Com es pot observar, regions com Montes de María, Caturbo, Urabá, Magdalena Medio, alguns municipis del departament del Magdalena i el Cesar, el sud del país i determinades planes orientals acusen nivells d'afectació significatius.

A 1.080 municipis es registren casos d'abandonament i una possible despulla de les terres.

- **Alta:** els 78 municipis més afectats recullen 150.806 casos (53%).
- **Mitjana:** 81 municipis registren 56.219 predis (20%).
- **Baixa:** 256 municipis registren 58.502 predis (20%).
- **Dispersió:** 665 municipis presenten 18.642 predis afectats (7%).

Breu descripció de la tipologia de casos de despulla

Un altre antecedent en la formulació de la llei va ser la identificació de les formes d'usurpació. En el marc de la gestió per a la protecció de les terres, el PPTP va identificar algunes de les formes emprades amb més recurrència arreu del país. A continuació n'incloem una breu descripció:

- **Venda forçada:** negocis en què l'actor armat obliga el camperol a transferir el seu dret a la propietat a ell o a un testaferro.
- **Vendes forçades en contextos de violència:** situacions en què un particular s'aprofita de la vulnerabilitat del camperol, sota la pressió d'un actor armat, per comprar el predi a un preu irrisori.
- **Venda per valors molt baixos:** negocis on una de les parts s'aprofita de la condició de vulnera-

bilitat del camperol, davant la pressió de l'actor armat, per comprar per preu irrisori.

- **Transferència fraudulenta:** actuacions en què, per mitjà de documentació falsa, l'actor armat o els seus testaferros aconseguen la titularitat dels immobles.
- **Revocació del títol:** procediment revocatori il·legal dels títols atorgats per part de l'entitat responsable de l'assignació de terres a camperols pobres per adjudicar-ne posteriorment la titularitat a victimaris o als seus testaferros.
- **Titulacions de finques abandonades per la P.D.:** sol·licitud de titulació per part d'actors armats, els seus testaferros o particulars, de finques abandonades per la població desplaçada, al·legant l'ocupació del mateix davant l'entitat competent o la possessió davant els jutges.
- **Despulla material:** situacions en què l'actor armat o els seus testaferros obliguen a la persona a sortir del predi i n'inicien la possessió.
- **Despulla de territoris ètnics:** situació en què una comunitat, mitjançant diverses formes o mecanismes administratius, de llei o de fet, perd la possibilitat de gaudir dels seus drets sobre el territori.

Altres afectacions arran del desplaçament

- **Pèrdua del predi per impossibilitat de pagament:** situació en què una persona no pot fer front a les seves obligacions hipotecàries a causa del desplaçament, la qual cosa els suposa la pèrdua del predi a mans de l'entitat financera.

2. Formulació d'objectius

El consens assolit durant el Congrés de la República a causa de l'aprovació de la Llei de víctimes representa el principal avenç normatiu per materialitzar la voluntat política de reparació a les víctimes de l'abandonament i la usurpació de terres. Els objectius formulats en aquesta matèria no tenen cap precedent al país.

INDICADOR	Reclams atesos per la UAEGR	Famílies restituïdes o compensades
2011	545	45
2012	13.760	2.100
2013	58.920	17.365
2014	87.120	59.745
2010-2014	160.345	79.256
2015	87.120	72.594
2016	66.720	72.594
2017	26.400	45.847
2018	7.895	15.287
2019	8.640	7.199
2020	2.880	7.199
TOTAL	360.000	299.977

El Pla Nacional de Desenvolupament elaborat el 2010 va fixar com a fita per a la dècada l'atenció de 360.000 reclams atesos per la Unitat Administrativa Especial per a la Gestió de la Restitució de Terres. L'objectiu és compensar 299.977 famílies reparades per restitució o compensació. Específicament, per al quadrienni Santos, s'espera arribar a les 160.000 reclamacions ateses i 79.256 famílies restituïdes o compensades.

3. Desplegament institucional per a la restitució

Experiències anteriors a l'aprovació de la llei a la manera de proves pilot de restitució per a casos emblemàtics de despulla i d'abandonament de terres, amb les eines legals vigents fins aquell moment, van evidenciar la necessitat de desenvolupar instruments jurídics propis d'un sistema judicial de transició. Es va considerar convenient disposar d'institucions dedicades exclusivament a aquest àmbit, amb recursos propis i la tecnologia més escaient ateses les condicions del país en matèria d'actualització cadastral.

El 2011 el govern nacional va treballar en la creació de la Unitat Administrativa Especial per a la Gestió de la Restitució de Terres (Unitat de Restitució). De la mateixa manera, la branca judicial va esmerçar esforços en la formació de jutges especialitzats en restitució de terres. La creació i formació del suport institucional ja compta amb un pressupost. Tot seguit presentem les xifres del desplegament institucional:

El 2012 la Unitat de Restitució comptarà amb 17 direccions territorials i 3 oficines d'atenció al públic. Es disposarà de 22 jutges i de 15 magistrats per dirimir els casos corresponents.

A més, la Superintendència de Notariat i Registre va obrir una oficina delegada per a la restitució que

treballarà braç a braç amb la Unitat de Restitució. D'altra banda, l'Institut Geogràfic Agustín Codazzi, ens encarregat del cadastre, ha disposat personal per donar suport a la unitat en la ubicació, identificació i formació cadastral dels predis objecte de la llei.

Totes les oficines de la Unitat de Restitució comptaran amb professionals en l'àmbit cadastral, topogràfic, judicial i social, amb les quals es pretén oferir

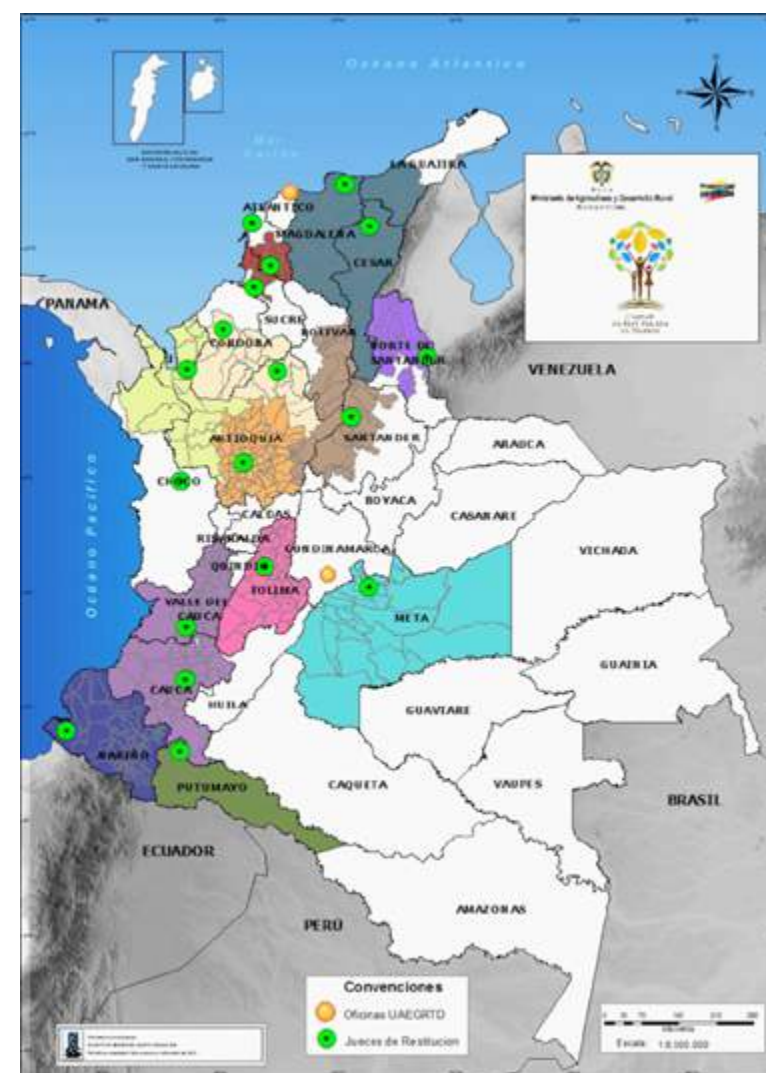
Ubicació d'oficines (2012)

una intervenció integral que permeti la identificació física i jurídica dels predis, la identificació dels actes discriminatoris, la recollecció de totes les proves de l'abandonament o la despulla, així com un estudi dels territoris abandonats per les víctimes.

Tot seguit incloem dos mapes: el primer mostra la ubicació de les oficines de la Unitat de Restitució a

Distribució de jutges (2012)

data de 2012 i el segon, la distribució dels jutges i els magistrats.

4. Restitució a territoris de comunitats ètniques

Atesa l'especificitat que exigeixen els assumptes relatius als col·lectius ètnics, la Llei de víctimes va preveure el desenvolupament d'uns decrets especials amb força de llei per determinar l'abast i les formes de reparació. L'expedició d'aquests decrets per a l'assistència, atenció, reparació integral i restitució de les víctimes que pertanyen als pobles i les comunitats indígenes, romaní, negres, afrocolombianes, raizals i palenqueres, és un pas més cap a la reconciliació i la pau del país, però també una acció justa envers les comunitats que han estat víctimes del conflicte armat intern. Aquesta és una oportunitat històrica per adoptar accions afirmatives a fi de protegir, garantir i prevenir la violació de drets fonamentals i evitar l'extermini físic i cultural. Les normes que avui entren en vigor són una eina per definir un marc regulador per a la política pública, amb un enfocament diferencial que estableixi les línies principals per a l'atenció, la reparació, la protecció i la restitució dels drets territorials.

Els darrers sis mesos el Congrés de la República ha atorgat facultats legislatives per elaborar els

decrets amb força de llei, després d'haver realitzat el procés de consulta prèvia i amb l'acord de la Mesa Permanent de Concertació amb els Pobles Indígenes i la Consultiva d'Alt Nivell de Comunitats Negres. Es tracta d'un procés de cobertura nacional sense precedents en les darreres dècades.

Per assolir els objectius proposats va resultar de vital importància el diàleg intercultural, interdisciplinari i interinstitucional en què va participar els compromesos dirigents indígenes, la comissió consultiva de les comunitats negres, així com els ministeris de l'Interior, Justícia i Agricultura i Desenvolupament Rural per mitjà del PPTP i Acció Social.

Convé subratllar que la restitució de drets territorials és un aspecte central en aquests decrets per a la pervivència dels pobles. Es tracta de garantir els espais per a la reproducció de la cultura en el marc dels plans de vida que determinen el desenvolupament econòmic i social, tenint en compte la seva aspiració a una vida digna.

Els fets jurídics, les obres i l'explotació il·legals de recursos naturals efectuats per empreses, entitats o persones que, juntament amb actors armats, hagin usurpat o ocasionat l'abandonament de territoris de les comunitats seran objecte de revisió per la justícia especialitzada per tal de garantir la devolució material i jurídica d'aquests territoris.

En paraules d'un indígena wayúu: «aquesta política no podrà tornar el cant als ocells ni l'ombra als arbres». Amb tot, s'adoptaran mesures que contribueixin a generar condicions per a una vida digna. Els tercers de bona fe poden restar tranquils, ja que els seus drets seran respectats i compensats.

Aquestes disposicions han exigint la creació dins la Unitat Administrativa Especial de Gestió de Restitució de Terres Usurpades d'una Direcció Tècnica Especialitzada per avançar en els processos de registre, acompanyament i actuació en els casos recollits en el tràmit i la representació judicial, com també l'acompanyament i el seguiment de la gestió d'entrega material del territori. La Direcció tindrà una Coordinació de Restitució de Drets Territorials a les Comunitats i Pobles Indígenes i una Coordinació de Restitució de Drets Territorials de Comunitats Negres, Afrodescendents, Raizals i Palenqueres.

5. Acceptació de sol·licituds

La llei preveia la posada en marxa de la Unitat de Restitució el gener de 2012, però, com la llei va ser aprovada el mes de juny de 2011, el Ministeri va començar a acceptar sol·licituds a través del PPTP abans d'hora. El gener de 2012 la Unitat ja comptava amb més de 7.000 sol·licituds d'ingrés al Registre de Terres Usurpades. La taula següent ens mostra l'origen de les sol·licituds:

SOL·LICITUDS DE RESTITUCIÓ, GÈNER DE 2012	
DEPARTAMENT	Núm de SOL·LICITUDS
AMAZONES	4
ANTIOQUIA	716
ARAUCA	102
ATLÀNTIC	7
BOLÍVAR	381
BOYACÁ	38
CALDAS	67
CAQUETÁ	321
CASANARE	74
CAUCA	311
CESAR	456
CHOCÓ	63
CÓRDOBA	144
CUNDINAMARCA	178
GUAINÍA	0
GUAVIARE	67

SOL·LICITUDS DE RESTITUCIÓ, GÈNER DE 2012	
DEPARTAMENT	Núm de SOL·LICITUDS
HUILA	162
LA GUAJIRA	68
MAGDALENA	219
META	562
NARIÑO	808
NORTE DE SANTANDER	381
PUTUMAYO	840
QUINDÍO	6
RISARALDA	11
SANTANDER	210
SIN	0
SUCRE	151
TOLIMA	666
VALLE DEL CAUCA	303
VAUPÉS	2
VICHADA	35
TOTAL	7.353

6. Seguretat

Un dels principals reptes per a l'execució de la Llei i la sostenibilitat dels processos de restitució és la garantia de la seguretat als territoris tant per als reclamants de terra com per als funcionaris. En aquest sentit, el govern nacional ha dissenyat diverses estratègies que descrivim seguidament.

Per als reclamants

A l'inici del govern del president Juan Manuel Santos es va fer evident que les iniciatives en matèria de prevenció, protecció i seguretat per a víctimes estaven desarticulades. És per això que un dels primers acords que es van assolir amb els ministeris de l'Interior, Defensa i Agricultura i Desenvolupament Rural va ser la unificació de les tres estratègies sota un únic model denominat Model de Prevenció, Protecció i Seguretat. Aquesta estructura es va concretar en unes taules de concertació, on es van reunir funcionaris de tots tres ministeris. Aquest model disposa d'una mesa internacional amb participació d'entitats internacionals com ara la Missió de Suport al Procés de Pau, l'ACNUR o la Creu Roja, entre d'altres.

Els objectius d'aquest model es van definir en quatre línies: i) Gestió del risc: Activació d'emergències en el marc del Programa de Protecció i adopció de mesures (dimensió individual); ii)

Gestió del risc: Diagnòstic d'amenaques al territori amb les autoritats locals i els beneficiaris de la restitució (dimensió col·lectiva); iii) Gestió del risc: Definició de mesures a curt, mitjà i llarg termini per mitigar els riscos, i iv) Sensibilització, formació i capacitació: autoprotecció, autoritats competents per a la protecció i drets en el marc de la restitució.

A més, per garantir la seguretat de les víctimes que sol·licitin una restitució, el Ministeri de l'Interior reformula actualment el Model de Protecció a les Víctimes amb l'objectiu d'atendre els reclamants de terres de manera prioritària.

Per la seva banda, el Ministeri de Defensa va crear el Centre Integrat d'Intel·ligència per a la Restitució de Terres (CI2RT) amb l'objectiu principal de reforçar la capacitat de resposta en aquelles zones on s'endeguen processos de restitució. El Centre coordina accions a tres nivells: un de nacional, en què participen els ministres amb competència i els comandants de cos; un d'operatiu a tot el país, on es reuneixen els tècnics dels ministeris participants i els analistes de la força pública, i un nivell territorial on s'apleguen les entitats a escala regional segons les situacions particulars de seguretat relatives a les terres. Si bé ha estat un esforç de coordinació important, no es tracta d'un mecanisme operatiu, sinó més aviat d'anàlisi de risc i d'amenaques.

Per als funcionaris

Per tal de garantir la seguretat dels procediments i de les persones que els duen a terme, es va coordinar la distinció d'un oficial d'enllaç entre la Policia Nacional i el MADR, de manera que les oficines de la Unitat de Restitució compten amb un responsable departamental per a a) investigar situacions de risc i amenaça abans que es produeixi el desplaçament, b) conèixer els protocols de protecció de la Policia Nacional, c) designar un enllaç oficial i únic al qual informar de les situacions de risc i amenaces que els reclamants notifiquen en reclamar terres i d) disposar d'un contacte per a qualsevol situació de emergència imminent que conegui la Unitat i que exigeixi mesures immediates.

Malgrat que tant el Ministeri de Defensa com l'alt conseller per a la Seguretat han d'informar directament dels avenços en matèria de seguretat per a la restitució, cal deixar clar que tant el Ministeri com l'Oficina de l'Alt Conseller tenen un diàleg permanent amb el Ministeri d'Agricultura i Desenvolupament Rural amb l'objectiu de concertar accions de seguretat per als reclamants.

7. Participació efectiva de la població subjecte de la Llei

La intervenció de la comunitat amb informació, participació i discussió ha adquirit progressiva-

ment importància, no tan sols perquè genera diversos mecanismes o formes de participació, sinó perquè promou i enforteix la consolidació de relacions i vincles entre població i Estat, la qual cosa afavoreix els processos de democratització i fa possible que el producte final sigui el fruit de la concertació i la construcció col·lectives. Al seu torn, això permet generar respostes adequades i efectives. Així doncs, des que es va aprovar aquesta llei, el govern es troba en procés de dissenyar una estratègia que permeti la participació adequada i efectiva de les comunitats en la seva formulació i desplegament.

En matèria d'informació

Des del Ministeri d'Agricultura, el procés d'informació es fonamenta tant en organitzacions de població desplaçada com en líders de la població. Amb el suport d'aquests actors, la convocatòria s'amplia a les mateixes víctimes, gràcies a l'organització d'un seguit de jornades a escala nacional i local on, entre d'altres aspectes, s'informa de:

- 1) Continguts de dret a la protecció de terres i la restitució dins del marc de la Llei.
- 2) Mecanismes, ruta d'accés, terminis i funcionaris responsables per a la restitució, la formació i la protecció.
- 3) Escenaris formals i no formals de participació i seguiment de la sol·licitud de restitució, formació i protecció dels drets sobre la terra.

- 4) Processos de devolució i divulgació de resultats un cop celebrats actes comunitaris i compilada la informació de fonts comunitàries.

A més, el procés d'informació és responsabilitat no tan sols del Ministeri d'Agricultura, sinó també de les institucions regionals i locals, amb el suport de les quals s'ofereixen de manera permanent processos de formació, per tal que l'Administració Pública (els ajuntaments) siguin qui proporcionin informació fidedigna i adequada a les víctimes.

El procés d'informació es du a terme per tres vies:

- 1) De manera massiva: mitjançant anuncis a la ràdio i la televisió, i distribuint octavetes i tríptics que informin de l'accés als canals per a la restitució de terres.
- 2) Des de l'estratègia comunitària: executada pels equips regionals del PPTP als municipis de més recepció de població desplaçada, on es convoquen tant les organitzacions de víctimes com les defensores dels seus drets.
- 3) Com una estratègia individual: recollida de sol·licituds individuals per a la restitució.

En matèria de formació

La formació és concep com el procés a través del qual els subjectes s'apropien d'eines conceptuales, tècniques i discursives que els permeten emprar les seves capacitats per incidir en la construcció

d'allò que és públic i en la concreció dels seus drets.

En aquests processos formatius hi participen víctimes, representants i organitzacions de les comunitats que incorporen coneixement sobre els mecanismes de restitució. Es proporciona formació sobre la formalització i la protecció recurrent a estratègies pedagògiques no formals per transmetre aspectes jurídics relatius a la terra, als processos de restitució, el Capítol de Restitució de Terres, les rutes d'accés, la Llei 1448, els beneficis de passar d'una cultura informal a una cultura formal de la terra i la política pública, enfocaments diferencials i mecanismes de participació.

Del mes de febrer al 30 de setembre de 2011 s'han ofert accions de capacitació, divulgació i sensibilització a un total de 15.122 persones (7.737 dones i 7.385 homes).

Estratègia d'organització i enfortiment del teixit social

Aquesta estratègia està encaminada a enfortir el teixit social de les comunitats, amb la finalitat de garantir la seva participació activa i la sostenibilitat dels processos de restitució. Tot plegat s'intenta aconseguir amb la construcció de protocols d'acostament i la interacció amb comunitats de manera participativa. Actualment s'estan executant accions de caracterització de les dinàmiques de contextos

socials, polítics i econòmics en zones de risc o en situació de desplaçament des d'una mirada històrica i territorial. Aquestes accions proposen diferents categories d'usurpació i abandonament de terres. En aquesta estratègia hi trobem tots els processos relacionats amb l'aixecament d'informació de fonts comunitàries, que ha demostrat ser un mecanisme vàlid per superar la barrera de la manca d'informació institucional per exercir drets.

Convé aclarir que aquestes accions tindran dos àmbits principals d'aplicació: a) les zones d'intervenció prioritària i b) els principals llocs receptors de víctimes.

Estratègia d'incidència de les víctimes dins la restitució de les terres

En virtut de la Llei 1448, la participació efectiva és un dret que assisteix les víctimes. L'article 28, numeral 2, afirma que les víctimes tenen «dret a recórrer a escenaris de diàleg institucional i comunitari; participar en la formulació, implementació i seguiment de la política pública de prevenció, atenció i reparació integral».

Des d'aquest punt de vista, i atesos els reptes que suposa el desplegament de la Llei 1448, de 2011, es van organitzar 14 actes regionals per a la consulta de la reglamentació, 7 amb organitzacions de víctimes i 7 amb organismes territorials i acadèmics. Més de 1.500 persones van participar activament

en aquests actes, que van permetre una interlocució de l'Estat amb la societat civil i poder escoltar la veu dels protagonistes dels processos de reparació integral amb els quals s'ha compromès el govern nacional.

Els temes proposats per al diàleg amb les víctimes, amb el benentès que la incidència no tan sols se centra la reglamentació, sinó també en els reptes administratius que tindrà la Unitat a partir de l'1 de gener de 2012, van ser els següents:

- 1) Decret de registre
- 2) Decret de condonació de passius
- 3) Relacions diferents amb la terra
- 4) Proves des d'una òptica comunitària del procés administratiu de restitució que es durà a terme dins de la Unitat Administrativa de Gestió de Terres Usurpades.
- 5) Accions posteriors a la restitució, sobretot pel que fa a la coordinació entre nació i territori, per a la sostenibilitat dels processos de restitució.

Altres iniciatives en matèria de terres

Pla de Xoc

Abans de l'entrada en vigor de la Llei 1448, el govern va posar en funcionament el Pla de Xoc amb l'objectiu principal de trobar sortides i solucions a situacions que havien estat desateses en diverses matèries

i fer-ho a través de la normativa i els procediments ordinaris vigents.

El Pla va ser formulat a fi d'aplicar una estratègia que generés impactes en la gestió institucional a curt termini, relatius a l'atenció i la finalització de tràmits i processos aturats o endarrerits relacionats amb (i) l'entrega o la titulació de terres a la PD, (ii) la formalització de la propietat de predis del Fons Nacional Agrari, FNA, (iii) la restitució de terres, (iv) la reactivació dels processos d'entrega de predis provinents de la DNE i (v) la titulació de propietat col·lectiva a comunitats indígenes i negres.

Aquests línies mestres van conformar els fonaments del Pla, que es va executar entre octubre de 2010 i juliol de 2011.

Actualment els resultats que presenta la gestió desenvolupada són els següents. Pel que fa a la titulació de terres de la població desplaçada, un total de 2.074 famílies han rebut de l'Estat 71.128,40 hectàrees en zones dels departaments d'Antioquia, Guajira, Nariño, Norte de Santander i Putumayo.

Quant a la formalització de la propietat de predis del FNA, els resultats a data d'avui són de 1.539 hectàrees que van ser formalitzades a 141 famílies en els departaments del Chocó, Guajira i Valle del Cauca.

Paral·lelament, es van restablir els drets relatius a 14.278 hectàrees de terra a 562 famílies en els departaments de Magdalena, Bolívar, Antioquia, Chocó, Norte de Santander i Tolima.

En relació amb la constitució, ampliació o sanejament de resguardos indígenes, fins ara el Pla ha comptabilitzat 7.249,90 hectàrees i 7.104 famílies. La titulació de terres a comunitats negres ha assolit un total de 2.985 hectàrees, destinades a 457 famílies. Aquests processos han estat possibles a Amazones, Antioquia, Caquetá, Cauca, Chocó, Córdoba, Magdalena, Meta, Nariño, Putumayo, Sucre, Tolima i Valle del Cauca.

Els resultats s'enumeren en el quadre següent:

Formalització

Conscient de l'altíssim grau d'informalitat en la propietat rural, que encara és més crític si es calcula a l'interior de la població desplaçada, i dels efectes negatius que té sobre el mercat de terres, la producció agropecuària, la inversió pública rural, de la dificultat que imposa als processos de restitució i de facilitat que aporta als processos de despulla de terres, el govern ha inclòs en la seva política una línia estratègia de formalització de la propietat rural.

Unitat Coordinadora de Formalització

Mitjançant la Resolució 0452, de 2010, el ministre d'Agricultura i Desenvolupament Rural va crear el

Programa de Formalització de la Propietat Rural, que té per objectiu oferir oficiosament solucions massives de formalització de la propietat de la terra (sanejament de predis privats i titulació d'erms) a les capes més vulnerables de la població camperola. També vol contribuir a garantir els drets de propietat d'aquesta població i els drets col·lectius de tinença de la terra de les minories ètniques, cooperar amb la conservació de les àrees protegides i impulsar la consolidació d'una cultura de la formalitat.

A través d'aquest Programa, el govern es proposa formalitzar 663.000 predis rurals en un termini de 10 anys. Un dels principals objectius és assegurar els drets de la propietat davant de tercers que pretenguin reclamar-los o usurpar-los, especialment en zones vulnerables al conflicte armat, al narcotràfic i altres tipologies de violència.

La mateixa resolució va donar peu a la creació de la Unitat Coordinadora del Programa de Formalització de la Propietat Rural, a la qual va assignar, entre altres funcions, la d'assistir el ministre d'Agricultura en la identificació i promoció dels canvis normatius, procedimentals i institucionals necessaris per assolir els objectius del programa. En aquest sentit, la Unitat va conformar un Grup de Suport al Programa de Formalització, en el qual participen les entitats que tenen funcions relatives a la formalització de la propietat rural, com ara l'Institut Geogràfic Agustín Codazzi (IGAC), l'Institut Colombià de Desenvolu-

pament Rural (INCODER) o la Superintendència de Notariat i Registre.

També s'ha previst crear una Comissió Assessora Interinstitucional de Formalització, òrgan que s'ocuparà de la coordinació entre institucions. Actualment el MADR tramita el seu decret de constitució.

Modalitats operatives de formalització: projectes de validació

En el marc del Programa de Formalització de la Propietat Rural, es proposa un procediment massiu, integrat i participatiu per al sanejament de la propietat privada, adjudicació d'erms, caracterització de béns fiscals, territoris ètnics i ancestrals, processos cadastrals i inscripció al registre per mitjà d'una «escombrada predial», que serà validada com a mètode en els propers 6 mesos en 9 municipis del país.

En aquesta proposta les entitats de l'Estat relacionades amb la propietat rural actuen de manera concurrent, simultània i coordinada. Amb una actitud pro-activa, el Programa s'acosta a la població mitjançant la ubicació d'una oficina temporal al municipi i ofereix un conjunt de serveis per a la formalització de la propietat, en què es dona prioritat als grups humans integrats per dones, ètnies, camperols pobres i desplaçats. Aquesta formalització empara l'adjudicació d'erms i el sanejament de la titularitat de predis privats: falsa tradició, successions il·líquides, pertinences o la protocol-

Component	Impactes generats	
	Nombre d'hectàrees	Nombre de famílies
Titulació d'erms a camperols	71.128,4	2.074
Formalització de predis del Fons Nacional Agrari	1.539,0	141
Constitució, ampliació o sanejament de resguardos indígenes	7.249,9	7.104
Titulació d'erms a comunitats negres	2.985,0	457
Estudi de predis del DNE	2.535,1	
Individualització de parcel·les		184
Restabliment de drets a la població desplaçada	14.278,0	562
Consolidat del Pla de Xoc	99.715,4	10.522
Gestió del període de govern	365.733,35	17.710
Impacte del Pla de Xoc durant la gestió del període de govern	27,3%	60,8%

Font: INCODER, Subgerència de Planificació i Informació

lització d'escriptures, resolucions d'adjudicació d'erms o sentències antigues no registrades en el seu termini.

El procediment que es proposa incideix en la participació de les comunitats durant les diverses etapes. S'endega amb unes jornades de socialització i capacitat intenses, que engloben els actors socials del municipi i, en concret, els líders comunitaris de les terres que es visitaran. S'instrueix la comunitat sobre els beneficis de la formalització i de l'abast del programa i es convida els habitants a reunir-se a cada nucli i a l'oficina del municipi per dur a terme les seves sol·licituds i aportar els documents pertinents. El grup tècnic de formalització (GTF), constituït per executar el projecte, s'ocupa de confrontar la informació secundària institucional.

Posteriorment, la resta de la feina es fa sobre el terreny, visitant predi a predi en cadascun dels nuclis seleccionats. Allà cada institució recull la informació pertinent, tant per elaborar els plànols predials com per dur a terme les inspeccions oculars que permeten constatar l'ús que es dona al predi, es verifiquen els límits de cada parcel·la amb els veïns i es compilen la resta de dades necessàries. S'assessorarà els habitants sobre la via més apropiada per sanejar la seva propietat.

El GTF elaborarà els conceptes jurídics, conformarà els expedients, efectuarà els projectes d'escriptures,

demandes, actes de conciliació i resolucions d'adjudicació. Més endavant organitzarà jornades d'exposició pública, on es presentaran a les comunitats els resultats dels treballs tècnics i jurídics amb l'ajut de mapes, documents i bases de dades.

Un cop validada la informació amb la comunitat, l'equip del programa elaborarà les resolucions d'adjudicació d'erms, protocol·litzarà les escriptures, presentarà demandes i elaborarà actes de conciliació. Es prestarà una atenció especial als predis que facin sospitar un possible cas d'usurpació, així com aquells predis inclosos en el Registre de terres usurpades i abandonades de manera forçosa, definit a la Llei 1448, de 2011. En aquests casos, es remetrà formalment l'expedient a la Unitat Administrativa Especial de Gestió de Restitució de Terres Usurpades.

En tots els casos en què s'aconsegueixi expedir o sanejar un títol, el registre tindrà lloc a l'Oficina de Registre d'Instruments Públics i se'n fomentarà l'intercanvi amb l'oficina del cadastre corresponent. Els títols es lliuraran en jornades col·lectives d'acord en els terminis necessaris segons les diverses vies existents previstes per la legislació vigent per a la formalització de la propietat rural.

Marco Alberto Romero

Director de CODHES (Consultoría para los Derechos Humanos y el Desplazamiento)

Professor associat del Departament de Ciència Política

Facultat de Dret, Ciències Polítiques i Socials - Universidad Nacional de Colombia

ELS REPTES DE LA RESTITUCIÓ DE TERRES PER A LA POBLACIÓ DESPLAÇADA

La Llei 1448, de 2011, té un gran valor polític i històric en la mesura que implica el reconeixement oficial de la magnitud i la profunditat de la crisi humanitària que fa ja molts anys que denuncia el moviment de drets humans. El reconeixement de la usurpació massiva de terres i béns que ha causat un conjunt de víctimes de 5 milions de compatriotes, ocasionat tant per agents estatals com d'il·legals, és el primer pas per fer front a aquesta fractura nacional.

El mateix desenvolupament de la Llei, incloent-hi tant els continguts progressius com els restrictius, planteja reptes de pes si es pretén arribar a una reparació integral que assegurï un futur digne a les víctimes i una garantia efectiva que aquestes injustícies mai no es repetiran com a fonament per a la convivència. Els reptes principals tenen a veure amb la persistència del conflicte armat, la continuïtat d'un model anacrònic de desenvolupament rural, la precarietat institucional

La decisió d'avançar envers un model de reparació enmig del conflicte armat és el començament d'un procés per saldar els deutes per les violacions del passat, que suposa un seguit de riscos complexos per a les víctimes actuals i per a les noves víctimes que, malauradament, es continuen produint.

i la tradicional discriminació social i cultural de què han estat víctimes els pobladors rurals, en especial la pagesia, els indígenes i els afrodescendents.

1. La protecció de les víctimes enmig del conflicte armat

La decisió d'avançar envers un model de reparació enmig del conflicte armat és el començament d'un procés per saldar els deutes per les violacions del passat, que suposa un seguit de riscos complexos per a les víctimes actuals i per a les noves víctimes que, malauradament, es continuen produint.

Des de l'expedició de la Llei 975, de 2005, denominada de «justícia i pau», només s'ha efectuat una condemna a responsables de crims de lesa humanitat. En el mateix període han estat assassinats 50 líders de població desplaçada per reclamar els seus drets de justícia, veritat i reparació. El gruix dels assassinats, en la modalitat d'assassinats selectius, s'atribueixen a les anomenades bandes criminals, hereves dels grups paramilitars, en zones d'usurpació massiva de terres. No cal ni dir que en aquestes regions les amenaces són la norma i no una excepció. El mateix govern del president Santos reconeix que el 2011 hi va haver més de 100.000 nous desplaçats.

La pregunta que ha de resoldre el govern és: com es pot assegurar la restitució de les terres i d'altres béns

usurpats en un context on els usurpadors conserven importants elements de poder?

El govern ha anunciat un seguit de mesures en matèria de protecció, entre les quals destaca la creació d'un sistema d'intel·ligència per a la restitució, la identificació de zones de violència generalitzada i la fusió entre política de restitució i pla de consolidació. És cert que en algunes zones del país la usurpació ha estat sistemàtica i, per tant, exigeix una mirada regional. No obstant això, la restitució de terres és un dret que exigiran les víctimes de tot el territori nacional, amb mesures de protecció col·lectiva i individual.

Equiparar restitució i consolidació és enviar el senyal equivocadament, ja que el Pla de Consolidació el va dissenyar el govern d'Uribe amb premisses com la negació del conflicte armat i polítiques contràries al Dret Internacional Humanitari, com ara les accions civicomilitars i les xarxes d'informants, entre d'altres. La idea d'assegurar la presència de totes les institucions estatals és correcta, però aquesta presència no es pot limitar a la pura militarització dels territoris. Amb això no volem donar a entendre que l'Administració Pública tingui zones al país que li són vetades, sinó que per regla general en moltes zones de conflicte no trobem una presència integral de les institucions civils. La manca d'institucionalitat civil ha posat en risc en nombroses ocasions els mateixos beneficiaris que es pretenia protegir. Les accions civicomilitars són desitjables en temps de pau o en casos d'atenció a

catàstrofes naturals, però en el context d'un conflicte armat vulneren el principi de distinció de la població civil que regula el Dret Internacional Humanitari. Aquest principi de distinció s'ha de respectar per tal de no limitar l'autonomia ciutadana i no sotmetre els pobladors a les represàlies dels grups armats. Sobre la xarxa d'informants ja existeixen abundants denúncies relacionades amb detencions massives sense proves i abusos de poder d'informants orientats a usurpar terres o desterrar líders polítics i cívics.

La política de seguretat adoptada durant el govern d'Uribe (2002-2010) va estar dissociada d'accions eficaces de prevenció i protecció. Ho demostra el fet que, en la era de la «Seguretat Democràtica» es va produir la despulla de terres més gran i més de 2 milions de nous desplaçats. Les principals eines de la intel·ligència es van fer servir en contra dels moviments socials i altres poders públics. Així s'expliquen escàndols com el del Departament Administratiu de Seguretat (DAS). A més a més, l'Estat no ha aconseguit demostrar que les xarxes d'informants no haguessin esdevingut un instrument per dur a terme detencions arbitràries, per al desplaçament forçós de líders cívics i socials o per a la usurpació de béns.

Els investigadors de la parapolítica apunten que tot plegat no va tenir lloc per una absència d'institucions legals, sinó en complicitat amb un grup força significatiu de representants de l'Estat a les regions¹.

Cal reformular la política de prevenció i protecció sobre una base que reconegui el conflicte armat intern i, alhora, que el nucli de la política es fonamenti en el respecte al Dret Internacional Humanitari.

És cert que la mateixa Llei de víctimes preveu un seguit de figures per assegurar la restitució formal de la propietat, malgrat que la situació del conflicte als territoris no permetin la restitució material. Ara bé, si les condicions d'inseguretat no permeten que molts camperols puguin tornar als seus territoris, això n'abocarà molts a vendre o arrendar les seves terres, cosa que generarà un procés d'urbanització forçós causat pel conflicte, per bé que les víctimes en puguin treure algun petit benefici econòmic. En aquest sentit, la Llei no pot ser únicament un mecanisme per facilitar la transició d'una situació de conflicte a una de nova en què el poblador rural es converteix en pobre urbà mentre a les seves terres es consoliden projectes econòmics d'una altra mena.

2. De la restitució formal a la restitució material de béns i terres

El segon risc estructural té a veure amb la precarietat del sistema de garanties perquè les víctimes puguin recórrer satisfactòriament als processos de restitució

¹ La Parapolítica fa referència al procés d'investigació penal desenvolupat per la Cort Suprema de Justícia de Colòmbia, en relació amb més de 100 parlamentaris colombians acusats de tenir vincles amb grups paramilitars i grups armats il·legals en general.

de terres previstos per la llei en un context de grans asimetries de poder entre víctimes i victimaris (o qui se n'ha beneficiat econòmicament) i d'enormes magnituds d'usurpació i desplaçament forçós.

L'estudi de la Comissió de Seguiment² calcula que, en els darrers trenta anys, a la població desplaçada li han usurpat o ha estat obligada a abandonar 8,8 milions d'hectàrees de terra. El document, atès el seu caràcter tècnic, no inclou la usurpació a persones no desplaçades, ni predis superiors a 100 hectàrees, ni la despulla de territoris indígenes o afrodescendents. Una altra estimació efectuada a partir de les dades del Projecte de Protecció de Terres i Patrimoni i les declaracions del Registre de la Població Desplaçada quantifica en 8 milions d'hectàrees la usurpació i l'abandonament totals³. La diferència entre l'abandonament forçat i la despulla és important, però les modalitats d'usurpació són molt diverses i sovint formen part d'un cicle que comença en la il·legalitat i acaba en la legalitat.

Com podem explicar que, en un estat de dret, s'hagi pogut crear una indústria de la usurpació? Com es pot revertir completament aquest nou factor de concentració de la tinença de la terra per mitjans violents?

² Comissió de Seguiment a la Política Pública de Desplaçament Forçat. Quantificació i valoració de les terres i els béns abandonats o despullats a la població desplaçada. El Repte davant la tragèdia humanitària del desplaçament forçat. Volum 10. Bogotà. 2011.

³ Unitats Agrícoles Familiars, tinença i abandó forçat de terres a Colòmbia. Agència Presidencial per a l'Acció Social i la Cooperació Internacional. Bogotà. 2010.

Malgrat que invoca la noció de justícia de transició, en aquesta matèria la llei preveu un procés amb característiques similars a la justícia ordinària. El govern assumeix la responsabilitat del registre de terres presumptament usurpades i es compromet a donar suport a la víctima a l'hora de fonamentar les seves pretensions, però la llei renuncia a figures com la Comissió de la Veritat per determinar la usurpació i fins i tot converteix en procés judicial la devolució de terres en casos d'abandonament que no han derivat en despulla, és a dir, quan no es reconeixen opositors en el procés.

En última instància, l'èxit de la llei depèn de la capacitat de les autoritats judicials per descodificar la complexa teranyina del testaferró i de les cadenes de compravenda que tot sovint acaben en posseïdors de bona fe exempts de culpa, entre ells, grans inversors internacionals. Cal dir, però, que els agents econòmics haurien de saber que a les regions afectades pel conflicte armat les transaccions no es fan amb la garantia de la llibertat política i econòmica, ja que els desplaçats de fet no voten als seus territoris i els preus de la terra els imposa la guerra i no el mercat.

Des d'aquest punt de vista, la llei d'extinció de domini és un antecedent preocupant, ja que, segons les dades de què es disposa, d'un total aproximat de 2 milions d'hectàrees de terra decomissades per presumpte enriquiment il·lícit, 1,5 milions han estat retornades als seus propietaris, 450.000 són en

procés de litigi i menys de 100.000 hectàrees han estat objecte d'extinció de domini. Encara no hi ha judici oficial que permeti establir si s'ha produït un fenomen massiu de comissos injustificats o si s'ha imposat el poder econòmic i coercitiu dels poders mafiosos.

Per evitar un resultat semblant, l'Estat ha d'enfortir seriosament les capacitats de la Defensoria Pública, l'eficàcia judicial i la protecció de les víctimes. I, en previsió de les limitacions d'aquest model de restitució, convé adoptar un programa d'accés a terres com a garantia sine qua non d'un retorn satisfactori.

3. La necessitat d'un model de reparació transformadora

Una societat on s'ha victimitzat el 10% de la població ha d'iniciar un procés de reparació basat en el propòsit d'oferir un futur de dignitat a les víctimes i no tan sols com un pretext simbòlic per deixar enrere l'etapa de la guerra. I encara més quan s'examinen les característiques socials de la crisi humanitària. És conegut que les víctimes provenen majoritàriament del món rural i que el desplaçament forçós reflecteix l'impacte desproporcionat sobre camperols, indígenes i afrodescendents. També és sabut que en les zones rurals s'han identificat els índex de pobresa i exclusió més greus, i els estudis recents sobre desplaçament forçós indiquen que el desarrelament porta

com a conseqüència un empobriment molt ràpid de les víctimes. De fet, abans del desplaçament, el 50% de les llars aconseguien ingressos superiors al llindar de pobresa i només vora el 25% no aconseguien superar el llindar de pobresa extrema. Després del desplaçament, el llindar de pobresa arriba al 95% i el de la indigència, al 80%⁴.

Des d'aquest punt de vista, per a molts d'aquests colombians i colombianes perdent sentit el principi general del retorn a les seves condicions anteriors, ja que equivaldria a tornar-los a sotmetre a un ordre social rural ple d'injustícies que, a més, està relacionat amb les causes que van donar peu al conflicte. Tampoc té gaire sentit una reparació assistencialista incapaç d'assegurar processos sostenibles d'ingrés, ocupació i reconstrucció del teixit social.

La reparació transformadora pressuposa l'adopció d'una mirada d'equitat, és a dir, el desplegament de capacitats fiscals i institucionals que assegurin possibilitats sostenibles de retorn, reubicació o assentament urbà definitiu. I tot plegat implica reformes rurals i urbanes que vagin més enllà de l'assistència de les polítiques desplegades per a la població desplaçada, que precisament per aquesta mirada han fracassat en l'aspecte més important. L'eventual retorn de milions de camperols comporta

⁴ Comissió de Seguiment a la Política Pública de Desplaçament Forçat. III Enquesta Nacional de Verificació. El Repte davant la tragèdia humanitària del desplaçament forçat Volum 8. *Bogotà. 2010.

processos de reforma que han de garantir l'accés a terres, crèdits, assistència tècnica i suport a la creació de projectes productius. Aquests processos, però, no són viables si, a més d'una política integral d'atenció als drets específics de les víctimes, no s'introdueixen canvis en el model de desenvolupament rural orientats a afavorir l'economia camperola, indígena i afrodescendent. Com ha quedat demostrat a l'Informe de desenvolupament humà de les Nacions Unides⁵, a Colòmbia persisteix un model d'excessiva concentració de la tinença de la terra i un model anacrònic de l'ús del territori que sacrifica l'agricultura en un país amb més del 30% de població rural.

El govern ha anunciat temps de canvi en el model rural. De moment, però, aquests canvis només posen l'èmfasi en l'expansió de la mineria, els hidrocarburs, l'agricultura empresarial de gran format i els tractats de lliure comerç, més que no pas el desenvolupament d'una política que reforci les economies camperoles i la protecció dels interessos dels pobles que configuren la societat rural colombiana.

Això vol dir que, a més del propòsit de modernització, l'Estat té el repte de la democratització del desenvolupament rural i de l'ús del territori si vol assegurar la protecció dels interessos ambientals, la

diversitat cultural (en un país amb 100 pobles indígenes i més de 160 consells comunitaris afrodescendents) i l'equitat en un sector rural mancat dels més bàsics atributs de ciutadania.

L'autèntic reconeixement dels drets de les víctimes és el reconeixement del valor de les aportacions que les persones i les comunitats fan per deixar enrere un passat de violència, exclusió i discriminació.

En aquest sentit, la reparació transformadora ha de fer front a l'estructura dels danys causat pel conflicte armat dels darrers cinquanta anys, sense deixar de banda la superació dels problemes de segregació social, molt més arrelats en la història de la construcció nacional colombiana. És evident que, al nostre país, tant l'estructura tradicional com les polítiques modernes de desenvolupament han relegat a un segon pla la problemàtica de la pagesia, tot i comptar amb un índex de població rural superior al 30%.

En la cultura dominant s'acostuma a considerar la pagesia un col·lectiu social que representa el passat i el subdesenvolupament, però aquesta mena d'imaginari no es fonamenten en el reconeixement empíric de les aportacions de la pagesia ni a la seguretat alimentària ni al desenvolupament del país. Ni tampoc a una crítica de la urbanització existent, que ha provocat metròpolis grans i caòtiques amb característiques de segregació, crisi social i informalitat.

De la mateixa manera existeix una cultura de la discriminació envers els pobles indígenes i afrodescendents, heretada de la cultura de la colònia i l'esclavatge. Davant dels complexos reptes ambientals i socials del món modern, aquests pobles poden proporcionar lliçons molt importants d'ecologia política que proposen la transformació d'una relació depredadora dels pobles i dels recursos naturals. L'herència d'aquesta discriminació queda reflectida en la invisibilitat de les característiques i de les aportacions d'aquests pobles com a components fonamentals del sentit de la nació i en la persistència d'indicadors molt més crítics respecte als seus drets de ciutadania.

Per tant, la reparació transformadora proposa el debat sobre el futur de les famílies, de les organitzacions socials i de la mateixa nació com a horitzó de la política i de l'acció social.

4. La construcció d'una voluntat política que garanteixi els recursos fiscals i institucionals

Aquesta perspectiva de reparació implica grans esforços fiscals, institucionals i socials que han de ser sufragats, entre altres motius, com una forma concreta d'assumir la responsabilitat davant tot el que ha passat. La idea de reparar les víctimes sense disposar dels recursos suficients prefigura un incompliment

de la llei i, amb el temps, una intervenció del Tribunal Constitucional, encarregat de revisar que algunes disposicions o mesures ja contingudes en normes exigides per la societat s'ajustin als principis de la Constitució Nacional, com ja va succeir amb la Llei 387, de 1997, de desplaçats o la Llei 100, de 1994. Les lleis sense polítiques públiques que garanteixin drets es tornen closques buides que erosionen profundament la legitimitat de l'Estat.

En aquesta matèria, el repte principal és la tendència governamental de prioritzar el criteri de sostenibilitat fiscal davant la responsabilitat de l'Estat de garantir que les víctimes puguin gaudir plenament dels seus drets, tal com preveu la Constitució i la jurisprudència dels tribunals de justícia. Aquest va ser el sentit original de l'acte legislatiu presentat al Congrés i el principi d'inconstitucionalitat inclòs en la Llei de víctimes.

La moneda sana és un criteri important. No obstant això, en el cas colombià, l'equilibri de les finances s'ha d'aconseguir per la via d'una reforma tributària progressiva i de caràcter redistributiu, no per la drecera de reduir la despesa social per conservar els grans privilegis dels sectors que s'han beneficiat de la concentració de l'ingrés en els governs d'ideologia liberal. Si no hi ha un esforç de caràcter progressiu, el més probable és que les reparacions reproduïxin el contingut assistencial de les polítiques actuals i esdevinguin un esglaó més de l'empobriment que han patit les víctimes.

⁵ PNUD 2011. Colòmbia Rural. Razones para la esperanza. Informe Nacional de Desarrollo Humano 2011. *Bogotá. *PNUD *INDH. .

De la mateixa manera, suposaria una gran injustícia que la reparació es dugués a terme en comptes d'ajustos socials regressius, ja que el cost de la reparació l'acabaran pagant aquells sectors que, sense ser víctimes del conflicte, viuen en condicions de pobresa, exclusió i marginalitat.

S'ha de construir una voluntat política a l'interior del govern nacional que asseguri el finançament de la Llei, així com la construcció de polítiques públiques eficaces. En aquest cas, convé recordar que som davant d'un dilema fonamentalment ètic: les víctimes han de ser reparades en proporció al mal que se'ls ha infligit, tot allò que han perdut i per assegurar-los un futur. Tot plegat demana esforços importants que s'han de fer. La mesura s'ha d'adoptar per reconèixer efectivament tot el que ha succeït.

5. La llei de víctimes és un camí cap a la pau?

El senador Juan Fernando Cristo, un dels principals promotors de la Llei de víctimes al Senat de la República, sosté que aquest instrument és el veritable camí cap a la pau. Aquesta afirmació suggereix, amb raó, que amb l'adopció de la Llei de víctimes es fa un pas més en el camí d'establir un model de solució del conflicte armat que no deixa de banda la veu i els drets de les víctimes. De la mateixa manera, es pot argumentar que la Llei de restitució de terres centra

l'atenció de l'Estat i de la societat en un dels problemes històrics que ha generat els conflictes socials i armats més greus de la nació colombiana.

El que no podem afirmar, però, és que la Llei de víctimes per ella mateixa resol el conflicte armat, ans el contrari: troba en la seva persistència el més formidable dels obstacles. Això vol dir que la societat colombiana té l'imperatiu de cercar solucions definitives al conflicte armat sense sacrificar els avenços assolits en models de justícia orientats a garantir la veritat, la reparació i per posar les bases d'una autèntica reconciliació.

La qüestió de la terra i el territori planteja un nou interrogant sobre les relacions del binomi terra-pau. Si l'estructura anacrònica i antidemocràtica de l'ús i la tinença de les terres i els territoris és un dels combustibles de la guerra i dels conflictes socials, en quina mesura la restitució de terres podria genera un moviment reformista que permetés resoldre aquests conflictes del model rural i, per aquesta via, apropar el país a una sortida política del conflicte armat?

La resposta no és senzilla, però es poden assenyalar alguns camins. En primer lloc, les guerrilles colombianes han incorporat a les seves reivindicacions tant la reforma agrària (FARC) com la qüestió distributiva dels excedents petrolers (ELN). Al mateix temps, però, han portat una agenda molt més extensa a les diferents taules de diàleg en què han

participat, amb una fórmula de caràcter general que ha condicionat la seva desmobilització a «reformes estructurals» en el model econòmic. Aquest segon aspecte és actualitat avui a causa dels fets «durs» de la història, com ens mostra l'experiència recent dels governs democràtics de centre-esquerra per tot Amèrica Llatina. Ni les esquerres més radicals poden ocultar els canvis ideològics i programàtics que va causar la caiguda del mur de Berlín, com tampoc les elits neoliberals poden ocultar l'impacte de les seves reformes centrades en els mercats en el fracàs del Consens de Washington. A més, tampoc no es pot ocultar la recessió que viu Estats Units després de 8 anys de governs republicans.

El primer àmbit que hem esmentat és crític amb Colòmbia. L'informe Colòmbia rural de les Nacions Unides indica precisament que les zones rurals estan afectades per la persistència d'estructures socials i econòmiques anacròniques que asfixien la democràcia i mantenen els pobladors rurals sotmesos a condicions d'inequitat i violència. A més, però, assenyalava que les transformacions que s'intueixen amb la introducció de polítiques extensives d'exploració i explotació minera, la promoció d'agricultura empresarial de gran format i la signatura de tractats de lliure comerç modernitzaran el món rural, però no el democratitzaran. I sense un enfocament d'inclusió social els sectors històricament segregats seran precisament els més afectats. Aquest panorama no només planteja preocupacions substantives sobre la

nova estructura del conflicte social, sinó que pressuposa la pregunta sobre les condicions de reproducció militar del conflicte que comporta tant l'agreujament del conflicte social com l'eventual reproducció de fenòmens com el narcotràfic en les zones de menor presència efectiva de l'Estat.

Com es pot trencar, doncs, aquest cercle de l'enfados? Per a Colòmbia Rural la resposta a aquest interrogant seria una reforma rural transformadora. Però quines serien les condicions per assolir una reforma d'aquestes característiques? Es podria contestar de la següent manera: a través d'un acord nacional per a l'ús social de la terra i del territori que comporti uns programes de reforma amb capacitat per concertar i conciliar el model de desenvolupament rural, incloent-hi no només els sectors que representen el latifundi tradicional o l'explotació empresarial de gran format. Colòmbia és una potència ambiental i de biodiversitat, i podria arribar a ser una potència agroalimentària en el context global. Té un gran potencial miner i energètic i és un dels països amb més diversitat cultural. Si és així, com es poden assolir aquesta mena de consensos, si la història ens mostra que aquest és un dels camps on ha fracassat la idea sociopolítica de la nació?

Es diria que hi ha dos camins, que no són excloents: una eventual arribada al poder d'una àmplia coalició democràtica amb capacitat per dur a terme aquesta mena de reforma o l'associació dels processos de pau

a la solució d'aquesta problemàtica sense condicionar el seu desenvolupament als interessos dels grups armats. Dit d'una altra manera, o bé els processos de pau es poden orientar a enfortir la realització efectiva d'una reforma rural transformadora, o bé la mateixa reforma pot ser una raó de pes per dissuadir els armats de persistir en una guerra que ha empitjorat les condicions dels pobladors rurals en comptes de millorar-les.

El problema és que actualment no ens trobem en aquesta situació. El programa del president Santos combina la restitució i la formalització de la propietat de la terra amb un ambiciós programa d'intervenció dels territoris que inclou les anomenades «locomotores» de la mineria i l'agroindústria. Aquest programa, sens dubte, té un gran potencial transformador de l'estructura del latifundi tradicional, que comença a ser percebut com un component d'endarreriment social i fre del desenvolupament productiu. El govern s'ha pronunciat públicament a favor de reorientar l'ús de vora 20 milions d'hectàrees a processos de gran inversió privada nacional i internacional. Tot i així, la gran mancança de la política de Santos continua sent una proposta de reforma rural que reconegui com a subjectes socials els camperols, els pobles indígenes i els pobles afrodescendents que constitueixen bona part de la societat rural. Encara que la restitució de terres i la reforma de l'ús de la terra puguin prendre la via d'una reforma de més volada, avui l'èmfasi recau en la reconstrucció de

l'Estat com a garant de la propietat privada i el desenvolupament d'un model extractivista globalment articulats. D'aquesta manera, l'agenda dels sectors populars només apareix en notes marginals.

Lògicament, la restitució de terres és molt important, ja que suposa el rebuig de la injustícia que suposen les usurpacions. Ara bé, en un país amb una estructura anacrònica de propietat, la crisi social rural tendeix a reproduir-se, fins i tot en el cas que s'aconseguís restituir totes les terres robades i abandonades en el període històric reconegut per la Llei de víctimes.

Per aquestes raons es podria complementar l'expressió del senador Cristo tot indicant que el camí de la pau és el reconeixement dels drets de les víctimes, així com el reconeixement dels actors rurals tradicionalment segregats en la perspectiva d'una reforma rural democràtica i incloent.

TAULA 2

QUÈ HI TENEN A DIR ELS MOVIMENTS SOCIALS COLOMBIANS?

Maria del Socorro Pisso

FENSUAGRO (Federación Nacional Sindical Unitaria Agropecuaria)

PER QUÈ LLUITEM I COM RESISTIM

Salutacions

Rebin una fraternal i solidària salutació de la Federació Nacional Sindical Unitària Agropecuària Fensuagro CUT, en aquest espai de trobada que ha organitzat la Taula Catalana per la Pau i els Drets Humans a Colòmbia per a la reflexió i les propostes que des de la comunitat europea puguin créixer i enfortir els llaços de solidaritat amb la lluita del poble colombià, que avui més que mai continua aixecant les seves veus en pro d'una pàtria més justa i incloent.

Presentació

Els parlaré dels interessos del gran capital financer multinacional, del negoci de l'agromineria, que s'ha incrustat en les polítiques dels governs de torn i que es promouen com a garantia per al desenvolupament econòmic de Colòmbia, encara que aquest no repre-

L'aplicació sistemàtica de la violència s'ha instaurat històricament en els governs de torn com la forma d'implantar i garantir el model econòmic agroempresarial al camp colombià, mitjançant la concentració de la terra en uns pocs (latifundistes i terratinents) i l'extermini de l'economia camperola.

senti ni signifiqui la garantia del benestar social del poble colombià. Ans al contrari, és la recrudescència de l'aplicació sistemàtica de la violència que s'ha instaurat històricament en els governs de torn com la forma d'implantar i garantir el model econòmic agroempresarial al camp colombià, mitjançant la concentració de la terra en uns pocs (latifundistes i terratinents) i l'extermini de l'economia camperola.

En l'actualitat els interessos del capital transnacional es troben en territoris que fa unes quantes dècades no tenien importància per al desenvolupament econòmic de Colòmbia. Era evident la poca presència de l'Estat a determinades regions del país. Avui, casualment, són regions prioritzades en el Pla Nacional de Desenvolupament - Prosperitat per a tothom. Cito textualment: «(...) com zones de consolidació de l'Estat, cosa que significa presència estatal mitjançant l'increment de la força pública i militar. (...) És l'essencial per consolidar la seguretat com a fita per aconseguir la pau». Territoris essencials, motors del desenvolupament, «territoris d'implementació de la locomotora de la mineria»; regions com el sud-oest colombià, del qual formen part els departaments de Nariño, Valle del Cauca i Cauca.

1 www.mindefensa.gov.co/.../Politica_de_Consolidacion_de_la_Seguridad_Democratica.pdf

2 Delimitació geogràfica de la zona d'interès segons la Directiva Presidencial 1, de 20 de març de 2009:

- Àrees principals per iniciar la consolidació: zona Macarena i Río Caguán, zona Pacífic (Nariño, Cauca, Buenaventura, Sur del Chocó), zona Bajo Cauca Antioqueño i Sur de Córdoba, zona Sur del Tolima i Sur del Valle del Cauca.

- Àrees de transició cap a la consolidació: zona de Montes de María, zona de Sierra Nevada de Santa Marta i zona Oriente Antioqueño.

- Àrees complementàries: zona Arauca, Putumayo, Catatumbo i Bajo Atrato.

Sobre l'estratègia de recuperació social del territori

Aquesta informació està extreta del document presentat per la Red de Derechos Humanos del Suroccidente colombià Francisco Isaías Cifuentes i del Centro de Derechos Humanos e Interpretación Política de la Universidad de Santiago de Cali a la primera Audiència de Drets Humans del departament del Cauca: Per la sortida política al conflicte social i armat. Popayán, a 29 i 30 d'abril del 2011..

LA CONSOLIDACIÓ DE LA DEMOCRÀCIA AL DEPARTAMENT DEL CAUCA: ESTRATÈGIA D'INTIMIDACIÓ, MORT I DESTERRAMENT

A més de la importància estratègica del Cauca per a l'economia del lliure comerç, s'hi afegeix la importància estratègica, política i militar del departament del Cauca per definir la guerra interna que viu el país, atesa la superposició dels interessos econòmics existents al departament per al capital transnacional i la presència de grups insurgents als territoris esmentats. A més, el departament, especialment el nord del Cauca, és considerat una regió de presència i control territorial històrics de les FARC-EP i actualment és escenari de múltiples confrontacions militars, raó per la qual el departament del Cauca es constitueix en objectiu definit a la Política de Consolidació Territorial.

«Aquesta estratègia interinstitucional busca la implementació d'un model d'Estat no consensuat i imposat a les comunitats existents, sense tenir en compte la seva participació activa en la construcció de les polítiques. El PCIM ha estat el programa pilot d'aquesta política de recuperació territorial i la zona de la Macarena, el "conillet d'Índies" on s'han aplicat de forma sistemàtica i programada les receptes dels programes cívics amb una forta mirada militar. Per això és pertinent i de gran importància, atès el context polític actual, que les organitzacions socials del Meta considerin els trets estratègics de les propostes governamentals per a aquesta zona del departament; sobretot quan la Directiva Presidencial 01, de març de 2009, ha suposat el tret de sortida i ara es plantegen les directrius generals per a l'aplicació de la Política Nacional de Consolidació Territorial (PNC). La dramàtica experiència en l'aspecte humanitari, econòmic i social a la qual fa front aquesta regió del Meta serà el destí "progressiu i irreversible" d'altres sectors del país.» (ACP, OFB, 2010)

El desplegament de la Doctrina d'Acció Integral amb l'Estratègia per a l'Enfortiment de la Democràcia i el Desenvolupament Social, en particular el seu eix Política de consolidació de la Seguretat Democràtica¹

i fonamentalment el component denominat Estratègia de Recuperació Social del Territori, tenen els seus antecedents en matèria de política pública en un dels quatre eixos principals del Pla Nacional de Desenvolupament Estat Comunitari: Desenvolupament per a Tothom 2006-2010, que va ser aprovat mitjançant la Llei 1151, de 24 de juliol de 2007, i es manté a la proposta de l'actual govern en l'anomenat Pla Nacional de Desenvolupament 2010-2014: Prosperitat per a tothom.

L'experiència del Meta constitueix un referent important d'execució d'aquesta doctrina: els resultats en matèria humanitària i de drets humans van ser catastròfics i van comportar la concertació d'una Audiència Pública davant la cabdal descoberta d'una gran fossa comuna al municipi de la Macarena.

La Directiva Presidencial 1, de 20 de març de 2009, defineix la zona pacífica (Nariño, Cauca, Buenaventura, Sur del Chocó), després de la zona Macarena i Río Caguán, com una zona de consolidació territorial dins la categoria d'àrees principals per iniciar la consolidació².

El departament del Cauca és un dels departaments amb més població rural de Colòmbia. El 62% de la població del Cauca és població rural, amb una extensió de 3.090.000 hectàrees aproximadament, de les quals 2.500.000 es troben en procés de concessió minera. Un territori ric en biodiversitat,

productor d'aigua (hi neixen quatre dels rius més importats de Colòmbia; Cauca, Magdalena, Patia i Caquetà), on el conflicte social i armat es manifesta amb cruessa.

Aquest és un territori divers i multicultural, habitat a més per comunitats camperoles, indígenes i afrodescendents, moltes de les quals van arribar a la regió obrint-se camí per les frondoses muntanyes. Aquestes comunitats camperoles van fer cap a la regió fugint d'altres processos d'usurpació i desarmament que des de mitjan dècada de 1940 ha patit la població colombiana, uns processos de què encara són víctimes avui.

En aquest territori també és important la lluita i la resistència de les comunitats agràries pel dret a la terra, per una reforma agrària integral i democràtica, per la defensa de la sobirania alimentària i l'economia camperola, que ha anat obrint-se pas i gestant processos organitzatius camperols unitaris. S'hi ha anat forjant la construcció de propostes alternatives i que en el seu moment van ser presentades als governs de torn, amb l'objectiu d'apropar-nos a la resolució del conflicte social i armat que viu Colòmbia. En resum, les organitzacions camperoles que avancem consolidant processos unitaris, en què homes i dones de les classes populars ens trobem per traçar les bases del que ha de ser el poder popular per a la construcció d'un govern on totes i tots tinguem cabuda

Experiències de la pagesia davant la usurpació

FENSUAGRO, la Federació Nacional Sindical Unitària Agropecuària, respon a aquesta crida des de la seva constitució. Neix per la necessitat d'unitat entre els obrers, els camperols i les dones, com també el moviment popular en general. I sota la concepció de lluitar per una societat més justa i equitativa, amb 35 anys d'existència es consolida mantenint els seus principis de classe en defensa de la pagesia. La lluita contra el latifundisme, pel dret a la terra, per una reforma agrària integral i democràtica, continua ben viva, malgrat que la política estatal n'hagi promogut l'estigmatització i la persecució, assassinat dels líders i dirigents camperols de punta a punta del territori nacional. Fensuagro és present a 22 departaments dels 32 que constitueixen el territori colombià, amb una base social de 80.000 afiliats, que integren les 66 organitzacions de base entre associacions camperoles i sindicats.

Considerem la recuperació legítima de la terra l'únic mitjà possible amb què la pagesia ha generat processos de redistribució de la terra i de reforma agrària per la via dels fets. Els processos s'han donat quan les polítiques estatals evidenciaven el poc interès per atendre les demandes i necessitats de la pagesia i de la població rural en general. A la dècada de 1970, quan la crisi social i política del país es va intensificar i les lleis de reforma agrària no van so-

lucionar les necessitats de la població agrària, això va comportar un increment de processos de redistribució de la terra. Processos de recuperació que, evidentment, reben atacs del govern, en la mesura que confronten la seva política de concentració i perpetuació del model econòmic neoliberal que ha exclòs les comunitats camperoles.

Una de les experiències viscudes al sud-oest colombià, d'on vinc jo, ha estat l'ocupació de terres als diferents municipis del Cauca. Un exemple en van ser les parcel·lacions dels municipis de Corinto, Páez, Cajibío, Caloto i Totoro, però també a Valle del Cauca, Pradera, Buga i Florida. En aquestes petites comarques es fa explícita la concentració de la terra en poques mans, les d'aquells que han ostentat sempre el poder a la regió. A més, però, els seus pobladors només interessen com a mà d'obra disponible i barata. I, evidentment, també quan es convoquen eleccions, que és l'època en què es reprenen els problemes més sentits de la població per utilitzar-los com a banderes dels politicastes de torn que prometen solucionar necessitats urgents.

L'estructura agrària del país rau en el latifundi, que ha estat la base del desenvolupament nacional i un model exclouent de les comunitats agràries. S'ha sostingut mitjançant gràcies a la guerra militar i econòmica que han patit aquestes comunitats. Les cinc locomotores de desenvolupament de l'actual govern es basen en el latifundi, cosa que suposarà

conservar l'exclusió i cada cop més la negació de drets fonamentals. Fa 35 anys van sorgir organitzacions camperoles que lluiten, però avui creixen en la unitat.

La dona en la construcció de la sobirania alimentària i la defensa del territori

Les dones de FENSUAGRO hem guanyat un espai important a l'interior de l'organització i de les nostres comunitats, on hem fet front a totes les dificultats de caire socioeconòmic, polític i cultural a què ens sotmeten. Hem aportat la visió femenina a la sortida al conflicte social armat. Hem construït la sobirania alimentària als nostres territoris des del reconeixement i la recuperació dels nostres coneixements en la manipulació i transformació d'aliments per al consum, de les plantes medicinals per a la cura i la prevenció de malalties. Ens capacitem dia a dia com a dirigents, opinem com a dones camperoles organitzades davant les institucions estatals. També articulem les nostres famílies des del reconeixement que tenim com a éssers humans en la transformació de realitats. Ens trobem permanentment per debatre les nostres visions de les realitats adverses a les quals hem de fer front de manera quotidiana. Així ens organitzem també per establir línies d'acció i reconèixer-nos com a veus populars, forjadores de la unitat del moviment popular.

Hem assumit la tasca de desemmascarar i denunciar les polítiques estatals, que van en detriment de la vida i el benestar de la població camperola, com ara els denominats programes assistencialistes d'acció social. Aquests programes s'emparen en la vulnerabilitat de la dona per la cura de la família, programes que busquen la legitimació de les seves polítiques, i s'anomenen assistencialistes perquè no estan adreçats a resoldre els problemes reals, com ara l'accés a l'educació de qualitat o a un habitatge en condicions dignes. En aquest sentit, com a integrants de la *Vía Campesina*, hem elaborat la campanya «*Per a la no-violència contra la dona*».

La consolidació d'una proposta de territori: les Zones de Reserva Camperola (ZRC)

La proposta de territori, des d'una visió camperola, té la seva empara legal en la Llei 160, de 1994, com a resultat de les mobilitzacions camperoles. Al departament del Cauca, la consolidació de territoris de ZRC s'ha dut a terme mitjançant la constitució d'associacions camperoles. Així, als municipis de Miranda, Corinto i Caloto, al nord del Cauca, s'han donat experiències que han generat dinàmiques de control en la concentració de la terra, la conservació dels recursos naturals, l'aplicació de normes per a l'ús i la gestió del sòl, de la producció agrícola i pecuària, la cura de les llavors tradicionals i el ramat reproductor

crioll o l'intercanvi de la producció camperola i de la comercialització dels seus excedents. Les dones també s'encarreguen de la resolució dels conflictes comunitaris i de la relació amb altres organitzacions i institucions de dins i fora del territori.

Les ZRC no són una concessió del govern. Són el producte de la lluita i la resistència camperola i responen a una visió intercultural no exclouent del territori. Es fonamenten en la defensa de la natura i l'enfortiment de les economies camperoles i la sobirania alimentària.

Projecte de llei alternatiu de terres i reforma agrària integral i democràtica

Aquest projecte és una iniciativa popular construïda per diferents organitzacions des de fa força temps. S'hi proposa un nou ordenament jurídic en l'àmbit agrari i es basa en els principis següents:

- Sobirania alimentària com a prioritat nacional.
- Reconeixement de la diversitat ètnica i cultural dels pobles de Colòmbia.
- Visibilització de les persones i dels col·lectius productors de riquesa nacional i reconeixement de l'Estat.
- Descentralització de competències territorials per apropar els serveis de l'Estat a l'habitant rural.

- Participació autònoma i decisòria de les comunitats i els seus plans i projectes.
- Reconeixement de l'aportació de l'economia camperola a l'economia nacional.
- Prioritat a les dones víctimes de la violència política i socioeconòmica.

Apostem per una substitució de conreus de coca, marihuana i rosella

Un objectiu dels moviments populars és aconseguir la substitució real dels cultius d'ús il·lícit. També ho és que les comunitats rurals gaudeixin d'un estat del benestar que protegeixi els seus drets polítics, socials, econòmics, ambientals i culturals. A més, els ha de permetre una inserció real a l'economia i contribuir al desenvolupament nacional.

Estratègies: L'aposta per la unitat del moviment popular cap a la consolidació de la pau amb justícia social

La principal estratègia ha estat l'articulació i la convergència de les experiències i iniciatives d'organitzacions agràries i populars que s'han gestat des de la base local per defensar-se de l'atac del poder estatal que fa ús de la violència sistemàtica contra un sector de la societat. Avui aquests processos gestats a la

base per defensar-se del model neoliberal imposat conflueixen en processos d'unitat regionals, nacionals i també en la necessària articulació de les nostres lluites amb les dels pobles de tot Amèrica Llatina i del món. FENSUAGRO forma part de la coordinació d'organitzacions del camp CLOC, de la Vía Campesina i de la Federació Sindical Mundial.

L'àmbit regional

El 2007 el Procés d'Unitat Popular del Sud-Occident Colombià, PUPSOC, integrat per organitzacions populars sindicals, estudiantils, de barri, camperoles, indígenes, afrodescendents, de serveis públics, sindicats de l'educació, tots presents als departaments de Valle del Cauca, Cauca i Nariño, es consolida com a plataforma política. És un procés polític organitzatiu que dia a dia construeix camins de vida des de les comunitats i les seves organitzacions. Ho fa respectant tots els membres i comunitats dels diferents sectors socials de la regió, així com les relacions a escala nacional i tots els pobles del món. És un procés que s'enriqueix a partir del treball, el pensament, la discussió i l'anàlisi, que s'acaben traduint en conclusions i decisions col·lectives.

L'àmbit nacional

1) La Coordinadora Nacional Agrària i Popular, CONAP, és un espai permanent de coordinació d'organitzacions populars que hem patit històricament la repressió i l'abandó estatal. Aquestes raons ens han fet plantejar una proposta po-

lítica i social alternativa que permeti l'enfortiment organitzatiu de les nostres comunitats i el desenvolupament d'accions conjuntes per exigir a l'Estat colombià el canvi de les polítiques antipopulars i solucions a les necessitats del poble colombià.

- 2) La Marxa Patriòtica s'està erigint com el port de partida en què construïm escenaris perquè les veus alliberadores, silenciades durant 200 anys, es tornin a escoltar arreu de la pàtria per a una nova i definitiva independència. És així com, des de les diferents regions del país, ens hem aplegat en trobades de caràcter local, regional i nacional per ajudar a la construcció de polítiques populars i la constitució del consell patriòtic nacional.

LES NOSTRES PETICIONS ALS GOVERNS COLOMBIÀ, CATALÀ I ESPANYOL. LES NOSTRES DEMANDES A LA COMUNITAT INTERNACIONAL.

Al govern colombià

- L'aplicació de la llei en el marc de la Constitució Nacional i el reconeixement de les propostes del moviment social.
- Un compromís real per solucionar les causes del conflicte.

- Aturar les violacions sistemàtiques de drets humans del poble colombià i la carrera armamentista.

Al govern català i espanyol

- Un grau més de compromís en la mediació i la formació per a un procés de pau a Colòmbia.
- Obrir espais de sensibilització de la situació colombiana a l'Estat i a Catalunya.
- Observar i revisar les accions polítiques i econòmiques de les multinacionals espanyoles a Colòmbia.

A la comunitat internacional

- Solidaritat amb els processos d'unitat del moviment popular colombià, donar visibilitat i acompanyar.
- Exigir als seus governs que es prenguin mesures en relació amb les violacions als drets humans com a conseqüència de la presència de multinacionals.
- Continuar la sensibilització sobre el conflicte social i armat i la proposta de sortida política.

Yamir Adolfo Conejo

Consejo Regional Indígena del Cauca (CRIC)

RECONÈIXER, GARANTIR, PROTEGIR I RESTABLIR ELS DRETS TERRITORIALS DELS POBLES INDÍGENES

Aquesta ponència va ser elaborada a propòsit de la presentació del Pla Cauca sobre la intervenció de l'Institut Colombià de Desenvolupament Rural durant els tres anys que resten de legislatura a l'actual govern. La intervenció està emmarcada en l'objectiu de reconèixer, garantir, protegir i restablir els drets territorials, en el nostre cas, dels pobles indígenes del Cauca.

Presentació del CRIC

La força organitzativa i el desenvolupament assolit històricament pels pobles indígenes del Cauca per a la nostra pervivència cultural es concreta i es fa forta en la convergència de la majoria en una sola organització: el CRIC. Com han dit la nostra gent gran, avui som «una gran casa» i hem lluitat plegats

La restitució territorial que reclamen avui els pobles originaris és tan sols un retorn a allò que sempre ha estat nostre i no hauria de generar crisi en la lògica institucional. Així doncs, reclamem el reconeixement del dret ancestral.

«amb el cort de tots, com si en fóssim un de sol». Aquest llegat històric constitueix el punt de partida perquè, ateses les nostres fites, l'Estat contribueixi, per fi, a enfortir els plans de vida dels pobles indígenes del Cauca.

El CRIC sorgeix en un moment en què la situació de vulneració i despulla dels territoris ancestrals era palesa en aquest departament. El CRIC es va plantejar una nova forma de lluita, fonamentada en la pretensió d'unitat dels pobles, i d'un lideratge col·lectiu, amb representació permanent i efectiva dels diferents pobles indígenes del Cauca. El seu llegat és la unitat dels pobles i la identificació amb els objectius que s'han de perseguir per assegurar l'autonomia i la propietat territorial.

El CRIC es va crear el 24 de febrer de 1971 al resguardo de Toribío. Els *cabildos* o consells, els líders i els ancians reunits en aquella assemblea, van proposar defensar els principis rectors referits a la *unitat*, la *terra* i la *cultura*, com a condició per a l'exercici de l'*autonomia*. També s'hi va debatre la necessitat de plantejar unes línies d'acció que orientessin les bases organitzatives i una plataforma de lluita amb set punts. Més endavant, en altres congressos, s'hi van annexar tres punts més, per la qual cosa avui compta amb deu punts que constitueixen el suport polític de tot un procés organitzatiu de base.

Qualitat institucional.

El CRIC, per decisió i resolució interna dels consells indígenes del Cauca, va ser reconeguda com a Autoritat Tradicional Indígena i registrada pel govern colombià sota la Resolució 025, de 8 de juny de 1999. La seva direcció actual s'anomena Consejería Mayor, que és una instància de caràcter col·legiat. Aquest canvi es remunta al Xè Congrés Regional Indígena del Cauca (2001), en què es va donar l'encàrrec d'executar els mandats dels congressos i organitzar els assumptes administratius.

La missió del CRIC

és la de defensar i garantir els drets històrics i constitucionals dels pobles indígenes en la perspectiva de construir un estat democràtic social i de dret, que reconegui la diversitat de la nació colombiana i pugui, no tan sols garantir l'autonomia dels pobles i territoris indígenes, sinó gaudir d'autodeterminació en el concert de les nacions del món.

El CRIC, en tant que promotor, orientador, animador i conductor de la resistència mil·lenària dels pobles indígenes al sud-oest de Colòmbia, s'ha caracteritzat per legitimar els drets de *preexistència diferenciats no privilegiats*, cosa que suposa una diferència amb la resta de la societat, que reivindica davant dels estats i els seus governs la dignificació de l'ésser humà sense cap mena de distinció.

Quan parlem del CRIC, ens referim a 264.000 indígenes del Cauca que s'identifiquen com a pobles *nasa*, *yanakona*, *kokonuko*, *guambiano*, *totoró*, *eperara*, *siapidara*, *inga* i d'altres en procés de reafirmació cultural. Es troben agrupats en 117 consells o *cabildos*, dels quals 79 compten amb la figura protectora del resguardo. Estan configurats en 9 zones i 11 associacions de consells. Val a dir que, encara que les accions reivindicatives de caràcter general sempre beneficien els indígenes de tot el país i altres sectors socials, les lluites que s'han dut a terme sempre han estat des de l'autonomia i respectant les diferències.

La història que es transmet de generació en generació entre nosaltres, els pobles indígenes, demostren la validesa de tècniques i ciències mil·lenàries que el món contemporani tot just comença a reconèixer. Aquests coneixements reafirmen la nostra condició de pobles aborígens sobre tots aquests territoris que formen part del gran Abya Yala, mal anomenat Amèrica. En el procés de guerra i violència generat per les accions d'invasió i colonització, s'ha confirmat el nostre dret universal i legítim de preexistència a favor dels nostres pobles sobre els territoris que hem defensat i ocupat de manera permanent.

No volem defensar un sentiment de separació i d'egocentrisme, sinó reconèixer les diverses cultures del món des del respecte mutu. En el cas particular de les nostres nacionalitats indígenes, això hauria estat l'ideal, però la història ens ha demostrat que

es van desfermar contra nosaltres l'ambició i l'ànima de poder. La història ens ha ensenyat com el desig manifest d'apoderar-se de tot allò que ens pertanyia, a costa del nostre extermini físic, va ser consentit pel poder de la naixent república colombiana. Tot i així, seguim sent una realitat en gran part del territori nacional.

Amb l'adveniment de la democràcia al món, s'hauria pogut corregir tot el que podem considerar un error de bona fe de l'estrany, però hi ha nombroses proves que ens demostren el contrari. Es va propiciar amb fervor la invasió de tot allò que gaudia de protecció des de 1536 sota la figura dels resguardos. És comprovable que des del segle XVI i XVII, les cèdules reals o els títols de propietat pactats d'autoritat a autoritat van ser desconeguts, cosa que va generar la parcel·lació permanent del territori i va conduir a l'extinció dels territoris protegits sota la figura de la propietat col·lectiva.

La restitució territorial que reclamen avui els pobles originaris és tan sols un retorn a allò que sempre ha estat nostre i no hauria de generar crisi en la lògica institucional. Així doncs, reclamem el reconeixement del dret ancestral com una indemnització justa davant del que podríem considerar el préstec d'un bé capital. Podríem dir que els usufructuaris, estranys al territori, ja han multiplicat els seus beneficis i arriba l'hora de la devolució, del retorn de la Mare Terra i de l'abraçada amb els seus autèntics i legítims ocu-

pants mil·lenaris. Estem convençuts que, si aquest debat es du a terme sense odi, sense ressentiment, amb l'argument de la paraula i el respecte, serem capaços d'arribar a acords de convivència en què hi guanyarem tots.

Per entendre millor l'expressat en les paraules anteriors, presentem la sustentació teòrica i filosòfica dels nostres drets ancestrals territorials.

1. Dret de preexistència.

El Departament Nacional de Planificació, per mitjà de Raúl Arango i el seu llibre *Los pueblos indígenas de Colombia en el umbral del nuevo milenio* (2004), afirma: «El 1532 es va instituir el resguardo com a mitjà per reconèixer el dret dels indígenes sobre les seves terres, dret que, segons el Consell d'Estat de Colòmbia, és anterior al que podria citar la Corona espanyola, que després d'una anàlisi amb citacions d'historiadors i juristes conclou: Espanya només es reputava ama de les terres d'Amèrica, les que de debò va ocupar i les que els indis havien abandonat, però no les que aquests conserven en el seu poder». En la mateixa línia van les paraules del llibertador Simón Bolívar, quan era president de la naixent República de Colòmbia, quan ordena «(...) *retornar als naturals les terres que formaven els seus resguardos... Si-gui quin sigui el motiu que al·leguin els tenedors actuals per posseir-les...*».

2. Compensació de territoris en conservació per a la garantia del cycle natural de l'aigua i de la producció d'oxigen.

Els nostres pobles, com qualsevol grup humà del món, desenvolupen els seus projecte de vida a la vora de grans rius (Cauca, Magdalena, Patia i Caquetà) sobre terres fèrtils aptes per a la producció agropecuària. Ara bé, la invasió, la colònia i la república ens van arraconar als cims muntanyosos i als ermassos, llocs sagrats que avui són sota la nostra possessió i d'interès per a tota la humanitat, vist que sabem que en depèn la nostra existència. En el Pla de vida regional preparat pel CRIC, es categoritzen de manera raonada 85.451 hectàrees d'aquesta condició. Per tant, o bé hi ha un pla de compensació de restitució justa d'altres terres o correm el risc de la destrucció quan n'ampliem la frontera agrícola.

3. Compliment dels 11 instruments (acords) producte de les mobilitzacions que van comportar la concertació de la política pública.

Conscients de la urgència, hem compromès la nostra paraula subscriuint diversos acords des de 1985 fins al més recent, signat el 21 de novembre de 2009. En tots els convenis signats s'han plantejat fites, objectius i terminis exactes (suport tècnic del Decret 982), que a partir dels estudis socioeconòmics duts a terme pel mateix INCORA-INCODER van determinar una manca de 170.932 hectàrees. Des de 1999 caldria haver restituit 4.000 hectàrees per any, cosa que no s'ha complert en absolut.

4. Reparació a les víctimes dels desallotjaments violents de les mobilitzacions a les quals s'ha vist abocada la comunitat per reivindicar els nostres drets.

Els 11 acords signats van ser precedits de mobilitzacions de les comunitats com a mesura obligada davant de la negligència i l'incompliment persistent del que s'havia estipulat en els acords i normes anteriors. Fruit de les mobilitzacions, on s'han sacrificat vides, lesionat greument comuners i comuneres indígenes, sota la responsabilitat de la força pública. A conseqüència de tota aquesta repressió, ara hi ha vídues, orfes, persones discapacitades i desplaçades a qui, en justícia, s'ha de restituir les terres, que és l'objectiu de les seves lluites.

5. Som productors d'aliments sans i diversos.

Hi ha qui continua dient de nosaltres que no treballe la terra. Per bé que només tenim 201.986 hectàrees per treballar i viure lliures de qualsevol restricció, són inqüestionables els èxits de les experiències productives que hem endegat. El resultat es pot veure reflectit als mercats populars de Popayán i Cali, així com a Piendamó, Santander de Quilichao i altres poblacions del Cauca amb influència indígena. També es pot observar la diversitat de la nostra producció a les fires agroalimentàries que s'organitzen amb regularitat.

6. Som productors de matèria primera per a la indústria i l'artesanía.

De les mateixes 201.986 hectàrees abans esmentades surten les nostres matèries primeres per a la indústria i l'artesanía: pita, fustes, fruites, cafè, patata; però també per a la minería, com és el cas del sofre i el marbre.

7. La dimensió humana de la tinença de la terra: 51.000 famílies indígenes que comparteixen 201.987 hectàrees s'equiparen a 3,96 hectàrees per a una mitjana de 6 persones per família, que correspon a 0,66 hectàrees per persona.

El nostre projecte de vida, tot i les noves tendències de modernitat, reafirma la nostra pertinença a la terra i la nostra vocació de treball per i per a la terra. No seria just que, mentre poques famílies concentrin excessivament grans extensions de terres, nosaltres els indígenes, els seus legítims propietaris, vivim com ho fem passant estretors i pidolant el nostre dret a l'accés a la terra en condicions de justícia.

8. L'estudi de caracterització de l'INCODER de 2007, previ a altres estudis socioeconòmics de la mateixa institució, dóna com a resultat una manca de 170.932 hectàrees en el cas del CRIC.

Aquesta xifra és oficial, ja que la mateixa institució es va encarregar de l'elaboració i el finançament de l'informe. Malgrat tot, el govern no ha pres cap

decisió per concertar una agenda amb els pobles indígenes i satisfer aquesta necessitat.

9. La Interlocutòria 004, de 2009, determina un seguit de mesures i accions concretes que el govern ha de dur a terme en matèria territorial per als pobles indígenes.

Convé que, d'una vegada per totes, el govern asseguri el territori corroborant els títols colonials i republicans, cosa que suposarà el sanejament dels títols individuals fraudulents. Igualment, cal acordar amb els pobles l'accés a formes de restitució justa de noves terres aptes per a la pagesia per millorar les seves condicions de vida. Si això no es du a terme de manera adequada i diligent, es posa en risc l'existència dels nostres pobles.

10. Una justa restitució per desplaçament.

Al principi vam habitar les valls interandines, ens van desplaçar a l'alta muntanya, territoris que avui són d'especial conservació. Reivindiquem el nostre dret a tenir els peus sobre la terra; som pobles de la terra, en depenem. La Mare Terra s'ha anat deteriorant per l'ampliació progressiva de la frontera agrícola cap a paratges sagrats i de conservació, com són ara els nostres erms, muntanyes, llacs, ullals, ribes dels rius i congosts, en comptes de garantir el cycle natural de l'aigua i la producció d'oxigen. És necessari el nostre retorn a les valls interandines abans no sigui massa tard.

11. Risc imminent d'erupció del Nevado del Huila i pertinent reubicació de la població.

Ja vam viure les experiències de 1994 i 2008. El govern, que era el garant dels drets, no va planificar cap reubicació estratègica de les famílies indígenes que vivien al voltant del volcà. Tan sols es van posar en marxa plans d'emergència, bandejant un pla just i definitiu amb garanties d'accés a altres terres que permetria la sortida de les famílies en cas que un altre fenomen natural tingués com a conseqüència més tragèdies com les conegudes.

12. No som terratinents.

El Cauca té una extensió de 3.089.755 hectàrees, de les quals 544.900 pertanyen als pobles indígenes. Algunes són sota la figura del resguardo, terres que no hem deixat que ens arrabassin. D'aquestes, 342.914 hectàrees tenen restricció per ser zones d'ermàs, bosc, llocs sagrats, zones d'amortiment, equipaments i infraestructures comunitàries i terres amb desnivells superiors al 30%. Això significa que per a 51.000 famílies indígenes les hectàrees realment lliures de cap restricció d'ús són 201.986 (Plan de vida CRIC, estudi de caracterització INCODER, 2007).

Ara se'ns diu que l'objectiu del Plan nacional de desarrollo - Prosperidad para todos és reconèixer, garantir, protegir i restablir els drets territorials, fonamentals i col·lectius de les comunitats camperoles, indígenes i afrodescendents. Per a nosal-

tres és positiu que aquest sigui l'objectiu declarat pel nou president, Juan Manuel Santos, i ho és ateses les absències premeditades dels governs anteriors. Tot i així, creiem que és imprescindible la comprensió de les persones que representen les institucions de l'Estat sobre el que significa per als pobles originaris el contingut de les paraules «drets territorials». Per a nosaltres el territori porta implícita tota una relació amb el cosmos i, per tant, amb la Mare Terra. Per als nostres pobles, tant el sol, la lluna i el vent, com les plantes i els altres éssers vius que es desplacen pel món, són persones; les unes de sexe femení i les altres, masculí.

Des d'aquesta lògica, a la Terra hi han nascut infinitat de fills, cada espècie amb el seu cos diferent, cadascú amb la seva llengua, cor (sentiment) i habilitat especials per viure. Cadascú amb els seus fills va prendre un espai convenient d'acord amb les seves condicions de vida. Cada espècie ha anat recordant com és la seva relació amb els altres i amb la seva mare, que va aconsellar als seus fills no oblidar mai que han estat criats en el mateix si i continuen connectats pel mateix cordó umbilical.

Ètnicament, existeix una gran diversitat de manifestacions culturals relatives a la cosmovisió, la lingüística, l'organització social, la política, les relacions econòmiques, la correcta gestió del medi i, evidentment, la relació amb el territori i la cultura.

En aquest sentit, la diversitat ètnica i cultural generen drets especials en matèria de territorialitat, autonomia, participació i governabilitat interna. Val a dir que, amb el pas del temps, la legislació colombiana ha anat reconeixent part d'aquests drets mitjançant mandats constitucionals, però principalment ha estat per sentències de la Cort Constitucional en atenció de demandes de tutela interposades per la nostra gent quan han considerat que les institucions afectaven la garantia dels nostres drets. Uns drets que també han estat recollits en tractats i convenis internacionals, alguns ratificats per l'Estat colombià. Un altre instrument important per a aquest reconeixement han estat els processos de concertació assolits després d'àrdues jornades de mobilització, entre les que destaca el darrer període, la Minga de Resistència Social y Comunitaria.

Creiem convenient que l'Estat atengui la nostra reivindicació permanent de l'ús de la consulta prèvia, lliure i informada, i que també garanteixi l'accés de la població dels grups ètnics als beneficis del desenvolupament.

A continuació exposem algunes de les nostres preocupacions més urgents.

Terra i territori, a partir de punts acordats a la Carta de Mondragón.

Sabem que l'actual Llei de terres i desenvolupament rural ha proposat eliminar les representacions dels

indígenes del Consell Directiu de l'INCODER (Art. 37), de la direcció de la Unitat Nacional de Terres i Aigües (UNATA) (Art. 10 i 11), com també del Consell Nacional de Terres (CONAT) (Art. 6). Els articles 245 i 246 plantegen situacions absurdes, com ara distribuir terres que no han estat adquirides o ordenar excloure terres del sistema nacional de terres protegides, desconeixent-ne les tradicions d'ús ambiental i productiu, així com les àrees que les comunitats consideren sagrades i, per tant, no han de ser creades. El govern s'entesta a prohibir la constitució, ampliació i sanejament dels resguardos en límits geogràfics amb territoris afrodescendents, cosa que segons els estudiosos és una modificació de la Llei 70, de 1993, amb la qual cosa tampoc no s'afavoreix els afrodescendents.

D'altra banda, s'identifica que l'article 250, dedicat a la constitució de resguardos indígenes, vulnera el dret al reconeixement de la propietat del territori indígena en els termes de la mateixa cultura, garantit pel conveni 169 de l'OIT, ja que la norma es refereix no a territoris reclamats, sinó a territoris sol·licitats. El text que segueix, l'article 251, crea confusió i pot agreujar el conflicte ètnic, quan reconeix la legalitat de les terres titulades a camperols i esmenta que no formaran part del resguardo, cosa que procura eludir la responsabilitat històrica de l'Estat que va legalitzar terrenys dins dels títols d'origen colonial o no van ser sanejats abans del lliurament de títols republicans. Preocupa igualment que l'Estat no atu-

ri la validació d'escriptures privades inscrites fins a l'any 2001, norma copiada de l'estatut rural que les validava fins a 1997 i de la Llei 1182, de 2008, que legalitzen la falsa tradició. Per acabar, també caldria parlar de les àrees geogràfiques on predominen els erms de la nació per definir la qüestió de les reserves camperoles, que reactivaria els processos de colonització camperols cap a les zones de territoris indígenes considerats erms.

Conflicte armat i comportament institucional.

S'ha constatat, tal com ho va fer la Cort Constitucional en la Interlocutòria 004, que el conflicte armat provoca una situació de desplaçament permanent i en risc de desaparició forçosa per als pobles indígenes del país. La Cort ordena l'elaboració de plans de salvaguarda per a 37 pobles, dels quals 7 són al departament del Cauca, i també la creació d'un pla de garanties per a 102 dels pobles del país, ordre que encara no s'ha acomplert. Al contrari, observem que tant la governació del Cauca com el govern nacional promouen conceptes tergiversats, que els serveixen per afirmar que som els indígenes els causants de les alteracions de l'ordre públic. Amb aquestes declaracions no només injurien el bon nom dels nostres processos, sinó que a més la premsa els recull com a certs. Ho hem pogut observar amb les actituds i pronunciaments del governador departamental, declaracions fetes al resguardo indígena de San Andrés de Pisimbalá, on la responsabilitat institucional és

clara amb la relació dels enfrontaments entre comuners. També van ser conegudes les seves afirmacions restant la responsabilitat de l'afectació de civils a l'exèrcit a Tacueyó.

D'altra banda, en el marc de processos de diàleg entre les nostres autoritats i Angelino Garzón, en què es va mirar de refermar la confiança, s'havia acordat que fins que no es tinguessin proves no es farien acusacions ni pronunciaments públics que comprometessin el bon nom ni la seguretat dels processos davant l'opinió pública. Tanmateix, hem de lamentar les declaracions fetes pel president Santos el 18 de novembre de 2010 en l'espai institucional Acuerdos de Prosperidad 18, organitzat a Bogotá. Informant de la mort d'un regidor del municipi de Caldonó, va cometre una difamació al millor estil del president Uribe, tot dient que la persona assassinada, Medardo Mera Sandoval, era un indígena fundador de l'Opic i contrari al CRIC, comentari que li va servir per fer servir l'expressió: «...assassinats selectius de personatges que van en contra de les polítiques d'aquests grups terroristes». Aquesta mena de declaracions institucionals, fetes pel primer mandatari en un escenari de conflicte armat, són molt perilloses.

També cal destacar les declaracions de l'almirall Cely, de l'exèrcit nacional, quan en to amenaçador es va adreçar a l'opinió pública tot dient que, malgrat l'existència de decisions d'autonomia indígena, el govern posicionarà els seus batallons d'alta munta-

nya en territoris de propietat col·lectiva i que no hi haurà cap territori prohibit per a la força pública. A més, va indicar que podria cremar cases si se sospitava que s'hi amagaven milicians, cosa que ha esdevingut una disculpa per justificar totes les accions comeses al nord del Cauca.

Davant d'aquestes actituds irresponsables, hem reclamat que el govern central i departamental ens rescabalin el nostre bon nom. Hem reclamat el respecte al Dret Internacional Humanitari, de manera que els exèrcits abandonin els nostres territoris col·lectius. A més, hem exigit una modificació en la política relativa als pobles indígenes perquè s'ajusti als processos de consulta prèvia, com bé obliga la constitució colombiana i la normativa internacional en matèria de drets humans.

Medi ambient i natura.

El govern s'ha oblidat d'executar l'article 330 de la Constitució, que obliga a l'Autoritat Índigena a vetllar per la preservació dels recursos naturals, i s'ha descuidat d'esmentar-ho al Pla Nacional de Desenvolupament. En canvi, fomenta normes unilaterals per redefinir les reserves forestals en un termini de 3 anys (Art. 47 de la Llei de terres), que poden provocar noves colonitzacions, zones empresarials de palma o plantacions forestals comercials. Per ara la Consejería Mayor del CRIC està analitzant assumptes com l'aigua, la mineria, la política ambiental, l'autonomia alimentària, els conreus d'ús il·lícit i la presència

de multinacionals per mirar de definir mecanismes d'incidència en les polítiques públiques, ja que les locomotores no tindran cap mena de compassió per les demandes indígenes, sobretot en l'àmbit miner.

Educació.

Pel que fa als projectes educatius comunitaris (PEC), un dels punts que comporta diferències té a veure amb la descentralització administrativa segons l'enfortiment del Sistema Educatiu Indígena Propi (SEIP) i amb vistes que els cabildos assumeixin l'educació de forma autònoma en els seus territoris. Es convidarà a consolidar l'estructura regional educativa mitjançant processos de participació educatius a zones i pobles. Aquest procés ha estat dramàtic amb la governació del Cauca, ja que ha retardat tots els pagaments pressuposats. La governació insisteix en el control de les places i emet actes administratius unilaterals que generen problemes de convivència ciutadana, com va succeir amb el Decret 0102, de 2010.

Vistos els obstacles que l'educació oficial introdueix perquè els joves indígenes accedeixin a l'educació superior, i a causa també del fet que les universitats públiques i privades desconeguin la realitat dels nostres pobles, hem dut endavant un procés conegut com la Universidad Autónoma Indígena e Intercultural Nacional (UAIIN), una universitat que ha de fomentar una educació adient per a l'enfortiment cultural dels nostres pobles. Els programes endegats fins ara són producte de necessitats reals de les nos-

tres comunitats, de manera que l'organització hi ha esmerçat molt per sostenir aquest procés.

Salut.

Els nostres esforços per avançar en l'administració de la salut ens han ensenyat que els programes de salut zonal i la construcció del Sistema Indígena de Salut Propi i Intercultural (SISPI) han pres dues rutes. L'una, referida a la prestació del servei de forma adient, eficaç i que serveixi per enfortir les pràctiques mèdiques pròpies i dels procediments de medicina tradicional en totes les zones de cobertura del CRIC. L'altra concerneix l'àmbit jurídic de la salut i cerca facilitar la relació amb l'Estat mitjançant nous formats i models econòmics d'origen indígena. Els impediments que les institucions hi han anat posant fan que la nostra reivindicació permanent sigui la comprensió dels models propis d'atenció a la salut. Això necessita processos de concertació i de construcció de criteris, sobretot amb la Mesa Nacional de Salut, per traslladar les propostes unificades al govern nacional i desplegar el SISPI.

Recomanacions finals

Terra i territori

Volem afirmar un altre cop la nostra lluita justa per a la defensa dels títols colonials i la seva no-reestructuració. També reclamem poder organitzar consultes internes i reflexions comunitàries sobre els límits

normatius en matèria de terres; poder debatre sobre l'apropiació i la possessió dels llocs sagrats i avançar cap al compliment dels acords i actes operatius del Decret 982, tot identificant la destinació de recursos per a la compra de noves terres i les que estan en possessió sense haver-se legalitzat. És urgent endegar un procés amb el Ministeri d'Agricultura per tal de concertar polítiques de terra diferents a les plantejades als projectes de Llei de terres, víctimes i parcs, entre d'altres. El govern ha d'evitar processos d'adquisició d'erms que promoguin la confrontació amb altres sectors, com els succeïts a Popayan, als resguardos de Poblazón i Quintana, i al municipi de Buenos Aires, ja que les institucions compren erms per a desplaçats dins dels territoris indígenes i prometen als camperols la compra de terrenys reclamats pels nostres pobles, o en compren per a indígenes quan prèviament els han promès a les comunitats afrodescendents.

Conflicte armat i comportament institucional

Cal buscar camins urgentment per a una solució política del conflicte armat. Per tant, recomanem tenir com a guia el pronunciament Acabar la guerra, defensar l'autonomia, reconstruir béns civils i construir la pau, emès a Toribio per la Junta Directiva Regional de Cabildos Indígenes del Cauca, amb la intenció d'incidir perquè la gran confrontació que s'acosta als nostres territoris i altres regions del país obri camins per a la solució del conflicte armat intern, faciliti escenaris de diàleg humanitari i pos-

sibiliti una negociació política entre la subversió i el govern colombià. Demanem del govern nacional que la reconstrucció de Toribio, Corinto i Caldonò sigui ràpida i digna, i no esdevingui un nou acte de guerra, per la qual cosa exigim que sigui gestionada per part de la comunitat i mitjançant procediments civils, sense involucrar-hi els militars.

S'espera que els funcionaris evitin fer comentaris estigmatitzants contra les comunitats, les autoritats tradicionals i els nostres processos organitzatius, en especial quan es parla de campanyes psicològiques dirigides als pobladors, o quan es transmet informació militar a l'opinió pública. Es requereix que els militars respectin les autoritats tradicionals i els territoris indígenes com a zones de propietat col·lectiva, de la mateixa manera que es respecta la propietat privada dels grans terratinents.

Medi ambient i natura

És una prioritat del nostre procés regional debatre amb el govern nacional temes d'interès que afectin la mare terra, com són la Llei agrària o la Llei de terres, les corporacions autònomes i la Llei de consentiment lliure i informat, tres lleis que el govern ha transmès a la Mesa per a una sola consulta, ja que tot fa pensar que el termini és el proper desembre, i és per això que les nostres autoritats han manifestat el seu rebuig, atès que el procés ha d'anar a les bases i exhaurir de forma separada els processos de consulta prèvia, lliure i informada.

Educació

Ara que es parla del Pla Nacional de Desenvolupament, convé orientar el tema de la descentralització administrativa de l'educació des del punt de vista de l'enfortiment del SEIP i amb la perspectiva que l'Estat reglamenti l'educació indígena perquè sigui exercida de forma autònoma als seus territoris. Alhora, s'espera que faciliti la consolidació de l'estructura regional educativa a través de processos de participació i concertació amb equips de treball per zones, respectant les dinàmiques i donant suport als processos educatius d'àrees i pobles.

Salut

A continuació enumerem algunes de les apostes en matèries de salut en el marc dels components del Sistema Indígena de Salut Propi i Intercultural que ja estan sent discutides amb el govern en processos de concertació.

Component polític organitzatiu: Expedir un acte administratiu de creació de la subcomissió de salut de la mesa permanent de concertació i garantir el seu funcionament. Igualment, impulsar el projecte de llei estatutària que reconegui el Sistema Indígena de Salut Propi i Intercultural, garanteixi els recursos tècnics i econòmics per a la construcció col·lectiva a escala nacional, i acordi el finançament de la socialització i la consolidació del Sistema Indígena de Salut Propi i Intercultural pels departaments i el país amb recursos del Ministeri de Protecció Social.

Component d'educació, formació i investigació: Cal generar condicions jurídiques, tècniques i econòmiques a través d'institucions educatives indígenes del departament, sobre la base de la proposta del CRIC debatuda amb el Ministeri de Protecció Social perquè el programa d'educació del CRIC la desenvolupi.

Component d'atenció intercultural: Incloure el departament del Cauca dins del pla pilot, com també el departament del Valle del Cauca, mirant de garantir el finançament de l'experiència pilot dels models d'atenció intercultural del Sistema Indígena de Salut Propi i Intercultural, implantats per pobles indígenes del departament del Cauca amb les seves estructures organitzatives.

El sistema de gestió integral dels models d'atenció intercultural del Sistema de Salut Propi i Intercultural haurà de concertar-se entre el programa de salut CRIC i el Ministeri de la Protecció Social en un termini no superior a dos mesos a partir de la data fixada. En tot cas, el seguiment, l'avaluació i el control s'hauran de dur a terme d'acord amb el que s'hagi concertat, tenint en compte que l'EPSI i les IPSI del Cauca ja han avançat en el seu desplegament. Aquest debat es tindrà en el compliment de la Llei del Pla de Desenvolupament Nacional.

Component d'administració i gestió: El Ministeri de la Protecció Social oferirà acompanyament a l'hora de definir la unitat de finançament del sistema i

garantirà els recursos necessaris per a la seva instal·lació. A través de la CRES i des de la Subcomissió de Salut, proporcionarà els elements necessaris per a l'anàlisi d'aquesta temàtica. De la mateixa manera, aquest Ministeri acompanyarà l'estructuració del Sistema Únic d'Informació Indígena (SUIIN) i garantirà els recursos necessaris per a la seva implantació. S'avançarà en el compromís del vicepresident d'estudiar amb les autoritats departamentals i municipals la viabilitat d'entregar les instal·lacions de salut que siguin propietat de la nació, departament o municipi en territoris indígenes a les autoritats indígenes del territori perquè despleguin el Sistema Indígena de Salut Propi i Intercultural. D'altra banda, caldrà crear un mecanisme específic per a l'atenció de malalties d'alt cost en comunitats indígenes, tenint en compte les condicions de risc segons el perfil epidemiològic.

Finalment, considerem urgent que les institucions governamentals competents desenvolupin estratègies que garanteixin l'entrada en vigor de l'Article 274 de la Llei, pel qual s'expedeix el Pla Nacional de Desenvolupament 2010-2014, segons l'acord de la Taula Permanent de Concertació amb els Pobles i Organitzacions Indígenes.

Consejería Mayor

Consejo Regional Indígena del Cauca, CRIC
Barcelona, a 30 de novembre de 2011

« (...) Retornar als naturals les terres que formaven els seus resguardos... Sigui quin sigui el motiu que al·leguin els tenedors actuals per posseir-les...»

Decret del llibertador, Simón Bolívar, 1820

Misael Payarés

Representant legal d'ASOCAB (Asociación Campesina de Buenos Aires), "Las Pavas"¹

LA HISTÒRIA DE LAS PAVAS

Durant la persecució del narcotraficant Pablo Escobar, l'operatiu de persecució de la policia va entrar diverses vegades a la finca de Las Pavas pensant-se que el trobarien amagat en aquell indret. Un cop mort el criminal el 1993, el propietari de la finca va abandonar les terres. Tot sembla indicar que era familiar de l'esmentat narcotraficant. Algunes persones es van emportar els mobles i van vendre el bestiar. La finca és molt a prop del municipi anomenat Buenos Aires. El 1995 els camperols de la zona, molts dels quals ja havien treballat en aquelles terres, en veure-les abandonades les van ocupar per cultivar-les. Van plantar-hi, durant més de vuit anys sense interrupció, cacau, blat de moro, carabassa i arròs. El 1998 es van constituir com l'Associació de Camperols Agricultors de Buenos Aires (ASOCAB).

¹ Extracte de l'article de la periodista Olga Gayón "Los campesinos de Las Pavas amenazados de expulsión", publicat a Periodismo Humano, 12-12-2011.
<http://periodismohumano.com/en-conflicto/los-campesinos-de-las-pavas-otra-vez-amenazados-de-expulsion.html>

És la paraula d'uns empresaris que a la nostra regió trien alcaldes, governadors, diputats... contra la realitat de 550 camperols sense recursos, a qui ens han robat les terres que llauràvem per sobreviure».

El 1998 es van constituir com l'Associació de Camperols Agricultors de Buenos Aires (ASOCAB). El 2003 el Bloc Central Bolívar, un grup de paramilitars d'extrema dreta, van reunir les famílies en una escola del poble per informar-los que, si seguien treballant aquelles terres, l'única cosa que els esperava era la mort. Després de perpetrar milers de massacres arreu, a Colòmbia tothom sap que aquesta gent no amenaça dos cops. La comunitat va abandonar els conreus i les cases. Els criminals, instal·lats en una

(D. H. G.)

(María Libertad Márquez)

població propera, els visitaven al poble per intimidar-los. Expliquen els camperols que pel riu baixaven cossos esquarterats.

Un cop l'exèrcit il·legal va abandonar la zona, els camperols van tornar a conrear les terres. El 2006 van sol·licitar a l'INCODER, institució colombiana que s'encarrega de la titulació de les terres, que els adjudiqués legalment a les 123 famílies tots aquells terrenys, ja que els propietaris els havia abandonat feia molts anys. L'entitat va constatar els fets i va començar el procés que a Colòmbia es coneix com a extinció de domini. Aquest procés s'inicia quan es comprova que el titular de la terra ni l'explota ni hi té una presència física durant un mínim de cinc anys consecutius. En aquell moment, però, va tornar el propietari, acompanyat per un altre esquadró de paramilitars. Van reunir els pagesos a l'escola del poble i els van obligar a abandonar la terra un altre cop. En van incendiar els conreus i en van destruir les cases. Amb la missió acomplerta, el propietari va tornar a desaparèixer. De sobte, el 2007, hi van instal·lar unes grans maquinàries de terres. Un advocat va convidar els camperols que desallotgessin el territori, ja que les terres havien estat comprades per C.I. Tequendama S.A. i Aportes San Isidro S.A., un consorci de conreadors de palma africana, matèria primera per als agrocombustibles. Les famílies van denunciar davant la justícia aquella «compra» de les seves terres, ja que mentre es trobava en marxa el procés d'extinció de domini no es podia vendre ni

comprar. Un jutjat de primera instància els va donar la raó; els conreadors de palma van recórrer la decisió i la justícia va afavorir els empresaris. El 14 de juliol de 2009, amb un gran desplegament de policia antiavalots i de diverses autoritats de la zona, van desallotjar il·legalment les 123 famílies.

L'empresa cultivadora de palma va arrasar tots els conreus dels camperols i es va dedicar a sembrar-hi massivament la palma talant arbres i assecant aiguamolls que la comunitat s'havia esforçat sempre per cuidar. En comprovar que la justícia i l'Estat no els protegien havent estat reconeguts com a desplaçats de la finca de Las Pavas, van dur el cas a la Cort Constitucional i van sol·licitar que el procés d'extinció de domini seguís el seu curs i que el desallotjament fos declarat il·legal. Mentre la Cort dictava sentència, l'abril de 2011, Periodismo Humano els va acompanyar en el retorn a les seves terres, com també organitzacions internacionals, sacerdots de la zona i un grup d'advocats de Clínica Jurídica de la Universidad Javeriana de Bogotá. Aquest retorn va ser notícia a tots els mitjans colombians.

El maig de 2011, la Cort va decidir a favor de la comunitat, va obligar la justícia colombiana que continués el procés jurídic d'extinció de domini i va declarar il·legal el desallotjament. Aquesta sentència va constituir un gran triomf per als camperols i el cas de Las Pavas es va convertir en emblemàtic per als milions de camperols que ara han de fer de captaires

per pobles i ciutats colombians després de ser expulsats de les seves terres per exèrcits legals i il·legals.

Un mes després de la sentència favorable als camperols, Pedro Moreno, un dels líders, va acudir a la justícia per retractar-se'n i afirmar que les 550 famílies, inclosa la seva, eren falses desplaçades.

LA DECISIÓ DE LA FISCALIA

La fiscal Myriam Martínez Palomino ha decidit que les 123 famílies de camperols que representa Misael Payarés en aquestes Jornades de la Taula Colòmbia són «falsos desplaçats» que «han estafat l'Estat colombià». Payarés, camperol de 64 anys, amb 44 anys com a líder de la seva comunitat, cinc fills i cinc néts, era el convidat d'honor de les jornades. En la seva ponència havia d'explicar com la lluita de la seva comunitat havia aconseguit que la Cort Constitucional, després de 15 anys, obligués la justícia colombiana i l'entitat de titulació de terres, INCODER, a continuar amb el procés de reconeixement dels drets sobre la terra de 550 persones, a qui s'han arrabassat terres i conreus per mitjà d'estratègies legals i criminals. Misael, en saber la notícia de la denúncia de la fiscal i el ressò que ha tingut en tots els mitjans colombians, expressa: «Tenim dret a aquesta terra. Primer ens van fer fora els paramilitars; vam tornar i uns altres paramilitars ens van expulsar; vam tornar i ens va fer fora la policia il·legalment en defensa

dels empresaris. I hi hem tornat un cop més. Hem guanyat i perdut davant la justícia: la Cort ens ha reconegut els nostres drets i ara, perquè una fiscal digui que som falsos desplaçats, no ens tornarem a quedar sense justícia. És la paraula d'uns empresaris que a la nostra regió trien alcaldes, governadors, diputats... contra la realitat de 550 camperols sense recursos, a qui ens han robat les terres que llauràvem per sobreviure».

Els principals mitjans de comunicació tradicionals colombians van publicar titulars semblants a aquest: «A Las Pavas, falsos desplaçats van estafar l'Estat colombià». El president Santos, que en el seu programa electoral va prometre fer tot el possible per reparar les víctimes de la guerra, no va trigar a aparèixer davant les càmeres per donar suport a la Fiscalia, felicitant-la per la seva gran tasca d'investigació: «no podem permetre que les falses víctimes s'aprofitin de l'Estat».

L'IMPACTE DE LA DECISIÓ DE LA FISCALIA

A Colòmbia es va aprovar la Llei de víctimes i restitució de terres, criticada per organitzacions de víctimes per no haver-los consultat, i que té com a objectiu tornar a 5,2 milions de desplaçats la terra que se'ls va arrabassar per mètodes violents. El cas de Las Pavas és emblemàtic. En el moment en què la fiscal Myriam Martínez Palomino va determinar

que les 550 persones eren falses desplaçades i que els seus líders serien investigats per pertinença a la guerrilla, sectors legals de l'extrema dreta ho van celebrar eufòricament. Aquests sectors lluiten perquè no es reconeixin els drets de les víctimes i conservar així els privilegis sobre la terra aconseguida amb violència.

La fiscal general de la nació, Vivian Morales, sense haver llegit la provisió de la fiscal de Cartagena, va sentenciar que tot plegat era un muntatge on s'havia demostrat un «fals desplaçament». Al seu torn, el ministre de l'Interior va alertar via Twitter que «s'estan prefabricant víctimes de desplaçament per reclamar indemnitzacions milionàries a l'Estat». L'impacte va ser tan gran que, a més d'assenyalar amb noms i cognoms les «falses víctimes», va quedar sota sospita la cooperació d'ONG nacionals i estrangeres, la Cort Constitucional, l'INCODER, la Procuradoria de la Nació, el Pla de Desenvolupament del Magdalena Mitjà, el Govern i fins i tot el mateix ministre d'Agricultura, Juan Camilo Restrepo, que havia escollit el cas de Las Pavas com a pilot per començar la restitució de terres. La decisió de la Fiscalia, després de dos desplaçaments massius i un desallotjament il·legal efectuat pels antiavalots de la policia, ha aconseguit tornar a desplaçar 550 persones. Dies després, la Fiscal General de la Nació va rectificar i va anar al poblat de Buenos Aires, va parlar amb les víctimes i va ordenar que s'obris una investigació sobre desplaçament en els anys 2003 i 2006.

Atès l'enorme impacte negatiu, funcionaris de les Nacions Unides van sol·licitar a Colòmbia que no estigmatitzi les víctimes. «Observem amb gran preocupació com en els darrers dies i setmanes s'intenta desprestigiar i estigmatitzar les víctimes i les seves organitzacions, arran de l'aplicació de la Llei de víctimes i restitució de terres. Convé que el país s'adoni que hi ha gent que ja ha patit molt i gent a qui s'han arrabassat milions d'hectàrees, quan tenen dret a reclamar les seves terres».

Una multinacional dóna suport a la comunitat i rebutja els empresaris

El 2009 l'ONG britànica Christian Aid va decidir donar suport a ASOCAB, l'associació de camperols. A Londres es va posar en contacte amb la multinacional The Body Shop, que compta amb més de 3.000 botigues per tot el món, i els va informar que l'empresa a qui compraven l'oli de palma per fabricar sabons havia expulsat de les seves terres 550 persones. En un principi l'empresa, que ara forma part de l'Oréal, no els va fer gaire cas. En aquell moment, activistes dels Estats Units es van manifestar davant les seves botigues, informant la clientela de l'origen de la matèria primera dels seus sabons. Va ser aleshores que l'ONG i la multinacional van acordar obrir una investigació independent in situ per comprovar els fets que denunciava Christian Aid. Van contractar investigadors independents que van visitar la zona

(M. L. M.)

El fundador del Moviment de Victimes de Crims d'Estat i, en l'actualitat, parlamentari Iván Cepeda, amb Misael Payares. (M. L. M.)

i, l'octubre de 2010, The Body Shop va fer pública la ruptura del contracte amb l'empresa proveïdora de l'oli, perquè havia determinat que hi havia en curs un procés per violació dels drets de 550 persones i perquè, malgrat la conreadora de palma disposava d'una certificació de Colòmbia que la considerava respectuosa amb el medi ambient, es van adonar que la industrialització del cultiu de palma havia arrasat els aiguamolls, els arbres de la zona i els peixos dels aquífers.

Els empresaris

Hi va haver dues famílies que van comprar la terra. Dues famílies que durant dècades han exercit molt poder econòmic i polític a la costa del Carib colombiana. Una d'elles, Dávila Abondano Díazgranados, s'ha vist compromesa en escàndols de corrupció i alguns dels seus membres han estat denunciats per narcotràfic i per simpatitzar o pertànyer a grups paramilitars. El 2009 es va descobrir que el Ministeri d'Agricultura, sota la presidència d'Álvaro Uribe, havia fet a mans subsidis no reemborsables a terratinents, quan el programa era per als petits i mitjans agricultors. Aquesta família va rebre més d'un milió d'euros, ho han reconegut públicament i podrien ser condemnats a un màxim de 8 anys de presó. La investigació periodística que va destapar aquest entramat de corrupció també va descobrir que la família era una de les donants de les dues campanyes polítiques d'Uribe i de la del ministre que havia aprovat el subsidi, que avui està detingut per aquest cas batejat com a «Agro Ingreso Seguro».

L'octubre de 2010, la família Dávila Abondano, després de la decisió de la multinacional The Body Shop, va anunciar que es retirava com a empresària de la finca Las Pavas, ja que no hi havia trobat «el suport dels camperols per a projectes de desenvolupament comunitari». No obstant això, molts afirmen que és un rentat d'imatge per no perdre compradors en el mercat internacional, ja que facturen uns 90 milions d'euros l'any amb les seves exportacions d'olis i productes alimentaris com el cafè. Les organitzacions que han donat suport a la comunitat de Las Pavas asseguren que, a dia d'avui, la família encara consta a les escriptures de l'empresa.

TAULA 2 MISAEL PAYARÉS

CLOENDA

AOUATIF STITOU

Agència Catalana de Cooperació al Desenvolupament. Generalitat de Catalunya

Amb motiu de les IX Jornades sobre Colòmbia que, amb el títol «De qui és la terra?», organitzades per la Taula Catalana per la Pau i els Drets Humans a Colòmbia, hem pogut assistir a una sèrie d'intervencions que han tingut com a eix central la terra, la seva gestió, les disputes al seu voltant, entre altres aspectes. Una dada alarmant és la que fa referència als 4,5 milions de colombians i colombianes que, arran d'aquesta problemàtica, s'han vist forçats, en el passat o en l'actualitat, a desplaçar-se. És evident que cal una política de terres que tracti els drets humans, la devolució de terres, la construcció de pau i tot plegat, evidentment, amb un consens de tots els sectors implicats.

Colòmbia ha estat el primer país de la cooperació catalana (des d'un punt de vista pressupostari) tant directament des de l'ACCD com per mitjà de diverses ONG. En aquest sentit, hem participat oferint suport al procés de pau. La societat catalana està molt sensibilitzada sobre el conflicte que viu Colòmbia i un

bon exemple en va ser la manifestació que va tenir lloc a Barcelona contra les FARC. Es fa palès que, quan parlem de societat catalana, parlem també dels catalans i catalanes d'origen colombià que són un element clau en aquest procés. A més, tant l'ACCD com la Generalitat tenim el propòsit de fer que els catalans i catalanes d'origen colombià siguin participants de la cooperació catalana; els protagonistes de la cooperació, al cap i a la fi. Només així s'entén una política de cooperació vertadera.

D'altra banda, el govern català ha ofert suport al procés de pau, ha protegit amenaçats pel conflicte, tant d'una banda com de l'altra, i tenim voluntat de continuar fent-ho, de fer acompanyaments a favor dels drets humans, en un context de diàleg obert amb el govern colombià i la societat civil.

A mode de conclusió, només em resta mostrar públicament la voluntat, com a govern, de mantenir una relació més àmplia amb Colòmbia, una cooperació més enllà de la cooperació al desenvolupament, en el sentit extens de la paraula. El govern català vol una relació política, econòmica i social, amb el diàleg com a base. Crec que, en aquest sentit, anem per bon camí.

DORYS ARDILA

Taula Catalana per la Pau i els Drets Humans a Colòmbia

El dimecres 28 de setembre de 2011 es va presentar a Bogotà *l'Informe Nacional de Desenvolupament Humà 2011* sota el títol *Colòmbia rural. Raons per a l'esperança*, publicat pel PNUD. Es tracta d'un complet i extens estudi en què van participar els experts més destacats, dirigits per Absalón Machado.

Aquest document destaca per superar l'anacronisme «reforma social agrària». Aquesta és la seva gran contribució per donar pas a un nou enfocament, denominat «reforma rural transformadora».

L'estudi ignora, desconeix o no té en compte l'enfocament contingut en el document *Campesinos sin tierra o tierra sin campesinos*, que alguns insisteixen a considerar, amb mesura i sense tossuderia, més clar i aliçonador que el del PNUD.

Cal recordar que l'investigador Alejandro Reyes, ara assessor del govern de Santos, assenyala com des del poder de l'Estat es va organitzar l'ofensiva paramilitar contra la pagesia: «L'organització d'autodefenses

civils que donarien suport a les forces armades en la seva lluita antissubversiva va ser ideada per la cúpula militar a finals del govern de Julio César Turbay Ayala (1978-1982) per tal de contrarestar l'amenaça de paràlisi que preveia amb la política de pau del president Belisario Betancur (1982-1986) (...). Els grups paramilitars van evolucionar des de moviments d'autodefensa de propietaris locals fins a convertir-se en empreses armades de conquesta territorial, interessades a dominar territoris i poblacions locals, depredar els pressupostos i usufructuar els negocis del narcotràfic, el contraban i l'apropiació forçada de la terra. El terror contra la població ha provocat un desplaçament no inferior a 4 milions de persones en el darrer quart de segle i va transferir una gran part de les terres abandonades a una nova capa de propietaris, alguns de molt poderosos, associats amb les estructures armades». (Alejandro Reyes, *Guerreros y campesinos*, Editorial Norma, 2009).

El problema agrari continua i s'agreuja amb els processos de contrareforma, que responen a nous escenaris i interessos econòmics, socials i polítics. El narcotràfic, la industrialització enfocada a la globalització i el paramilitarisme apareixen com a factors articulats a noves onades de violència. Els interessos

de terratinents, ramaders, agroexportadors, multinacionals i grups armats il·legals tenen preferència sobre les necessitats de la població sotmesa a l'exclusió, la desigualtat i la violació de drets humans.

El conflicte perdura en un ambient de pobresa rural, d'una banda, i d'agroindústria i ramaderia extensiva, de l'altra. Exemples d'aquesta greu situació són alguns fets que han causat la indignació de la societat: la finca Carimagua, destinada a famílies desplaçades, va ser assignada de manera intempestiva a grans cultivadors de palma; o l'escàndol d'Agro Ingreso Seguro, programa del govern d'Álvaro Uribe que va concedir subsidis milionaris a l'agroindústria i a grans propietaris.

La propietat de la terra continua sent una font del conflicte i de la violència al camp. L'estructura de la propietat se segueix reflectint en els àmbits polític, econòmic i social. Durant tot el segle xx es van proposar alternatives per resoldre el problema agrari a Colòmbia: redistribuir les terres, elevar la productivitat o buscar l'equitat. El problema no es va resoldre, perquè totes les iniciatives van ser contrarestades per interessos econòmics i polítics contraris que van assolir el seu objectiu: convertir totes les propostes de canvi en innòcues.

Les polítiques de l'Estat en matèria de redistribució es van estavellar i van persistir els problemes de concentració, desigualtat, atur, pobresa, exclusió i fins i tot l'afebliment de les institucions. Els esforços de reforma agrària han estat subjectes a un estira-i-arrotonsa constant, sense que es premiï la voluntat de solució. Això debilita la democràcia i agreuja la inestabilitat social. A més, redueix les possibilitats de creixement i desenvolupament del país.

A principis del nou segle, el sector rural s'inscriu en un context més complex que imposa nous reptes a la societat. Queda enrere més d'un segle de polítiques que prometien la redistribució i l'accés a la terra, però que no van modificar l'estructura sociopolítica del sector i tampoc de la nació. L'extrema desigualtat en la distribució de la terra, la fragilitat dels drets de propietat, sobretot dels camperols, i la permanència de l'estructura latifundista són font de vells i nous problemes socials.

Fa més de deu anys, Carlos F. Rivera va mostrar la confusió que regnava sobre el sector agrari, la manca d'una visió a llarg termini i l'abandonament de l'acadèmia del debat teòric i l'estudi del problema agrari, deixant-lo en mans del pragmatisme ministerial. Així

doncs, les polítiques agrícoles només podien ser ambigües i incoherents. Segons aquest autor, l'arrel del problema era la «crisi de visió del pensament agrari colombià i dels fonaments que ens defineixen com a societat civilitzada» (Rivera, 1999, 284).

El pragmatisme ha continuat sent la norma i, tot i la gravetat del problema, la societat no surt de la indiferència. En algun moment s'haurà de comprometre i complir el seu paper en la construcció d'un país sense desigualtat, inequitat, injustícia i corrupció. De moment, la manca de solucions democràtiques i efectives ha bloquejat i seguirà bloquejant el desenvolupament polític, social, institucional i econòmic. Així el conflicte, en comptes de resoldre's, seguirà transformant-se i potser agreujant-se. «Els 45 anys del darrer cicle de guerra a Colòmbia han generat uns costos enormes en tots els camps, però els costos de conservar l' statu quo també han estat descomunals» (Giraldo, 2009, 6).

Les lleis de reforma agrària són una resposta a les pressions pròpies del moment. La Llei 200, de 1936, va ser el resultat de l'avenç del capitalisme agrari basat en l'economia cafetera i de la Gran Depressió dels anys trenta. Aquest avenç va produir una crisi política i social que va accentuar el malestar de la població rural per les condicions de treball a les finques. La Llei 100, de 1944, va ser una resposta al bloqueig de la industrialització per efecte de l'esclat de la Segona Guerra Mundial. Dels anys 30 als

60 el moviment rural va adquirir una gran força i la Revolució Cubana i l'Aliança per al Progrés van provocar la reforma continguda en la Llei 135, de 1961. Les lleis 4a, 5a i 6a de 1973 van ser fruit del Pacto de Chicoral (1972), una contrareforma agrària que va dividir el moviment camperol, va implantar el model agroexportador i va impulsar la capitalització de la gran propietat. Més endavant, els programes de reforma agrària van ser substituïts pel Pla Nacional d'Alimentació i Nutrició i el Desenvolupament Rural Integrat (DRI) per posar remei a les frustracions anteriors sense atacar-ne les arrels.

A mitjan dècada de 1990 el sector agrari va viure una crisi econòmica aguda associada a les polítiques d'obertura. A més, els escassos resultats de la redistribució de terres i, en general, de les mesures per atenuar la pobresa rural van provocar un canvi fonamental: la Llei 160, de 1994, va impulsar el mercat de terres i va crear el Sistema nacional de Reforma Agrària i Desenvolupament Rural Camperol. No es van eliminar les causes del conflicte, que es va aguditzar amb la lluita territorial entre guerrilles i paramilitars.

Markus Schultze (2010) ens mostra que el perllongat conflicte armat s'ha degradat i criminalitzat. Ara hi participen nombrosos grups armats il·legals, que inclouen les FARC i l'ELN, els grups successors de les organitzacions paramilitars i un ampli ventall d'organitzacions criminals i del narcotràfic que fins i tot

han establert aliances impensables fa anys (guerrilles i successors dels paramilitars). Aquest analista estranger considera indispensable una estratègia de resolució de terres i el total respecte als drets humans i el Dret Internacional Humanitari.

Alfredo Molano (2010b), amb un optimisme prudent, fa esment de les expectatives sobre la disposició del nou govern per solucionar el problema de la terra: «El govern de Santos ha promès retornar als camperols un milió d'hectàrees confiscades als narcos. Bé, diria Apolinar [Díaz Callejas], com a quota inicial. Però n'hi ha quatre milions més amunt i avall, de notaria en notaria, que un dia van pertànyer a camperols desplaçats. Potser Juan Camilo [Restrepo] –un polític que entén, per fi, la conveniència que per a la pau i per a la prosperitat té l'economia camperola– podrà retornar les terres als camperols i, a més, prendre mesures perquè el que es torni ara no torni a les mans dels de sempre la propera dècada.»

Aquesta anàlisi del marc històric i legislatiu ens mostra la falta de voluntat de l'elit política per atacar els mals de soca-rel i enfrontar les causes del conflicte agrari i de la violència en el sector rural colombià. La voluntat que ha faltat anteriorment és la que necessiten l'actual govern i el Congrés de la República perquè la nova iniciativa no esdevingui un nou fracàs.

Un altre punt que no s'ha d'oblidar és que, en el seu discurs de possessió, Juan Manuel Santos va reco-

nèixer que un dels problemes econòmics i socials més greus del país és la propietat i l'ús de la terra. Va prometre tot un seguit de mesures i lleis que han de solucionar el problema agrari. A la seva manera va anunciar que faria de cada camperol colombià «un pròsper Juan Valdez». Les dificultats que va tenir el procés d'elaboració del projecte de la Llei de terres i les contradiccions amb la Llei de Víctimes són una prova de la gravetat del problema. Per als crítics, a qui no falta raó, l'objectiu de Santos és legalitzar la despulla i sanejar els títols de propietat per garantir, tant a les grans inversores nacionals com a les transnacionals mineres, energètiques i promotores del negoci d'agrocombustibles, l'anomenada «estabilitat jurídica» de les seves inversions. És una tasca que toparà inevitablement amb els poders regionals, narcotraficants, paramilitars i fins i tot amb els que van comprar terres «honestament» aprofitant-se del terror exercit pels senyors de la guerra.

Per acabar, l'enfocament sobre el problema agrari inspirat en la figura de Juan Valdez de ben segur no serà el millor remei davant la gravetat de la crisi social i institucional que dia a dia s'aprofundeix a Colòmbia.

Font: Albán, Álvaro. «Reforma y contrareforma agraria en Colombia». A: Revista de Economía Institucional, vol. 13, núm. 24, primer semestre de 2011, pàg. 327-356. Aquest text ha estat llegit i corregit en la seva totalitat per Miguel Eduardo Cárdenas, economista i professor de la Universidad Santo Tomás.

La Taula Catalana per la Pau i els Drets Humans a Colòmbia

està conformada per:

Organismes oficials:

Generalitat de Catalunya

Fons Català de Cooperació al Desenvolupament

Ajuntament de Barcelona

Ajuntament de Lleida

ONG i altres entitats socials:

Associació Catalana per la Pau

Col·lectiu Maloka - Colòmbia

Comissió Catalana d'Ajuda al Refugiat

Consell Nacional de la Joventut de Catalunya

Cooperació

Entrepobles

Federació Catalana d'ONG per al Desenvolupament

Federació Catalana d'ONG per la Pau

Fundació Desenvolupament Comunitari

Fundació Pau i Solidaritat - CCOO

Fundació Pagesos Solidaris

Fundació per la Pau

Intermón Oxfam

International Peace Observatori

Justícia i Pau

Lliga dels Drets dels Pobles

Moviment per la Pau

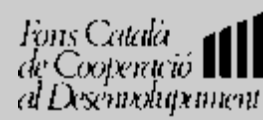
Sindicalistes Solidaris- UGT

Solidara - Intersindical-CSC

Observadors:

Brigades Internacionals de Pau - Catalunya

Escola de Cultura de Pau de la UAB

Ajuntament
de Barcelona

IX JORNADES SOBRE COLÒMBIA

DE QUI ÉS LA TERRA?

Organitza

Taula Catalana per la Pau
i els Drets Humans a Colòmbia

